

AHMED BİN RECEB EL-İSTANBULÎ'NİN MENSUR HİLYE ŞERHİ: NÜZHETÜ'L-AHYÂR FÎ ŞERHİ HİLYETİ'L-MUHTÂR

Mehtap ERDOĞAN TAŞ | ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-0194> | merdogan@cumhuriyet.edu.tr

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas-Türkiye/ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Arts, Department of Turkish Language and Literature, Sivas-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

Atıf Bilgisi/Citation: Erdoğan Taş, Mehtap. "Ahmed Bin Receb el-İstanbulî'nin Mensur Hilye Şerhi: Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 34 (Prof. Dr. Hüseyin Akkaya Armağanı) (Haziran 2025), 193-211. <https://doi.org/10.15247/1637437> / Erdoğan Taş, Mehtap. "A Prose Hilye Commentary By Ahmed Bin Receb El-İstanbulî: Nüzhetü'l-Ahyâr Fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 34 (In Honor of Prof. Dr. Hüseyin Akkaya) (June 2025), 193-211. <https://doi.org/10.15247/1637437>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 11.02.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 08.03.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.06.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulunan Ahmed bin Receb el-İstanbulî, Atik Ali Paşa Medresesinde müderris olarak görev yapmış ve 1139/1726-27 yılında vefat etmiştir. *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*, *Risâle-i Zelzele* ve *Tercüme-i Târîh-i Aynî* olmak üzere üç eserin olduğu bilinmektedir. Çalışmamıza konu olan *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*, müellifin bildirdiğine göre 1117/1705 yılında kaleme alınmıştır. Eser, bugüne kadar çeşitli kaynaklarda çoğunlukla dünya tarihi ya da Osmanlı tarihi olarak kaydedilmiştir. Oysaki Ahmed bin Receb, eserin sebeb-i telif bölümünde dostlarının tavsiyesi üzerine hilye şerh etmeye karar verdiğini açıkça söyler ve Hz. Peygamber'in hilyesi ile ilgili çeşitli rivayetleri, kaynak göstererek şerh eder. Dolayısıyla bu çalışmada *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*'ın mensur bir hilye tercüme ve şerhi olduğu ifade edilmiştir. Giriş bölümünde mensur hilyelerle ilgili genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra eserin müellifi Ahmed bin Receb el-İstanbulî hakkında bilgi verilmiş ve mensur bir hilye şerhi olduğunu belirttiğimiz *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*, yazılış sebebi, yazılış tarihi, muhtevası, kaynakları ve nüshaları bakımından incelenmiştir. Böylece eserin diğer mensur hilyelerle olan farklı ve benzer yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca mensur hilye tercüme ve şerhlerinin Türk edebiyatındaki tercüme ve şerh faaliyetleri arasındaki yerinin tespiti konusunda yapılacak çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda dokuz nüshasını tespit ettiğimiz eserin transkripsiyonlu ve tenkitli metni yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl, hilye, mensur, şerh, tercüme.

A PROSE HİLYE COMMENTARY BY AHMED BİN RECEB EL-İSTANBULÎ: NÜZHETÜ'L-AHYÂR FÎ ŞERHİ HİLYETİ'L-MUHTÂR

ABSTRACT

Ahmed bin Recep el-İstanbulî, about whom there is very little information in the sources, served as a teacher at the Atik Ali Paşa Madrasa and died in 1139/1726-27. It is known that he has three works: *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*, *Risale-i Zelzele* and *Tercüme-i Târîh-i Aynî*. *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*, which is the subject of our study, was written in 1117/1705, according to the author. The work has been recorded in various sources, mostly as world history or Ottoman history. However, Ahmed bin Receb clearly states in the reason-for-writing section of the work that he decided to comment on the hilye upon the advice of his friends, and he commented on various narrations regarding the hilye of the Prophet, citing the sources. Therefore, in this study, it is stated that *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* is a prose hilye translation and commentary. In the introduction of this work, after a general evaluation of prose hilyes, information is given about the author of the work, Ahmed bin Receb İstanbulî. Then, *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*, which we stated to be a prose hilye commentary, is examined in terms of the reason for writing, date of writing, content, sources and copies. Thus, an attempt was made to identify the different and similar aspects of the work with other prose hilyes. In addition, it is aimed to contribute to the studies on determining the place of prose hilye translations and commentaries among the translation and commentary activities in Turkish literature. At the end of the study, there is a transcription and critical text of the work, of which we have identified nine copies.

Key Words: 18th century, hilye, prose, commentary, translation.

Giriş

Şerh kelimesi, sözlükte “açma, yarma; bir kitabın ibaresini yine o lisanı veya bir lisan-ı âherde tafsil ve izah ederek müşkilatını açma; bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap” (Şemseddîn Sâmî, 1317, 773) şeklinde tanımlanmaktadır. Eski metinlerde örneklerinin sık görüldüğü derkenarlardan, tek mısranın, beytin, cümlelerin, bir şiirin mısra ve beyitlerinin metin içindeki şerhlerine ya da müstakil kitap şerhlerine kadar birçok çeşidinin görüldüğü şerhler, divan edebiyatında önemli bir yer tutarlar (Mengi, 2000, 74). Sadık Yazar, tercüme ve şerhleri mesnevi nazım biçimindeki eserlerin şerh ve tercümeleri, dîvân şerh ve tercümeleri, tercî-i bend ve terkîb-i bend tercüme ve şerhleri, kasîde tercüme ve şerhleri, gazel şerh ve tercümeleri, Türkçe tasavvufî şiir şerhleri, mu’ammâ tercüme ve şerhleri, diğer nazım biçimleri ile yazılmış olan manzumelerin tercüme ve şerhleri, ayet ve hadislerin manzum tercüme ve şerhleri, esmâü'l-hüsnâ'nın tercüme ve şerhleri, hilye tercüme ve şerhleri; tasavvuf, ahlâk, siyâset, siyer, biyografi vb. türlerdeki manzum tercüme ve şerhler; mensur metinlerin tercüme ve şerhleri, atasözü ve vecizelerin tercüme ve şerhleri, belâgata dair eserlerin tercüme ve şerhleri (2011, VI-XVIII) şeklinde olmak üzere on beş başlık altında toplar. Bunlardan çalışmamıza konu olan hilye tercüme ve şerhlerine bakıldığında Hoca Sa'deddîn Efendi (öl. 943-44/1537), Mustafâ Safî Efendi (öl.1025/1616), Abdülmecîd-i Sivâsî (öl. 1049/1639), Sa'dî (öl.?, 17. yy.), Kâdî Şâmî (öl. ?/17. yy.), Vahdî İbrâhîm Efendi (öl.1126/1714), Ahmed b. Receb el-İstanbulî (öl. 1139/1726-27), Şeyh Emîr Tarîkatçı (öl.1143/1730-31), Akkirmânî Muhammed bin Mustafâ (öl. 1174/1760) ve Debreli Vildân Fâik (öl.1343/1925)'in mensur hilyelerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Şerhlerin genelde ortak yanları açıklama gerektiren kelimeyi, mısraı, beyti, ibareyi, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamayı esas almalarıdır (Mengi, 2000, 74). Arapça-Farsça metinlere yazılan şerhlerde kelime ve terkiplerin sözlük anlamları, gramer özellikleri, metindeki diğer kelimelerle irtibatları ve bu şekilde kazandıkları mânalar üzerinde durulur (Ceylan, 2010, 566). Hz. Peygamber'in fiziki yapısını tasvir etmek üzere yazılmış mensur hilyeler de Arapçadan tercüme edilmiş şerh türü eserlerdir. Bu eserlerin her biri neredeyse birbirinden farklı şekilde tercüme ve şerh edilmiştir. Kiminde kelime kelime çeviri yapılırken kimilerinde kelime kelime olmamakla beraber aslına uygun çeviriler yapılmış; zaman zaman bu çeviriler, edebî bazı benzetmelerle ve övgü sözleriyle genişletilmiş, ayrıca çeşitli manzumelerle süslenmiştir. Yukarıda adı geçen mensur hilyeler bu bağlamda değerlendirildiğinde Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ'nın hilyesinde Hz. Peygamber'in herhangi bir uzvuyla ilgili Arapça bir rivayetin önce tercüme edildiği, sonra da rivayette yer alan kelimelerin gramer bakımından incelendiği görülür. Ahmed bin Receb'in *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*'ında ise rivayette yer alan kelimeler önce gramer bakımından uzun uzun değerlendirilir, sonra rivayet tercüme edilerek konu özetlenir. Müellif, eserine kendinden bir şeyler eklemeyiz. Hoca Sa'deddîn Efendi ile Sa'dî'nin mensur hilyelerinde, Arapça rivayet tercüme edildikten sonra açıklamalar ve yorumlar yapılır. Arapça rivayet içinde geçen kelimelerin yer yer sözlük anlamlarıyla ve gramer özellikleriyle verildiği de olur. Her iki müellif de manzume ya da manzumeler ekleyerek ve secillerle süsleyerek eserlerine edebî bir yön kazandırmışlardır.

Vahdî İbrâhîm Efendi'nin mensur hilyesi gibi bazı mensur hilyeler ise yalnızca tercümedir. “Bu mensur hilye, her ne kadar Kâdî İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinin tercümesi olsa da bu eserin motamot bir çevirisi değildir. Vahdî İbrâhîm Efendi, *Şifâ*'dan aldığı bilgileri aktarırken esere bol bol övgü sözleri ve güzel sıfatlar eklemiş, sık sık teşbih sanatından faydalanmış, kendi yazdığı dört beyitle tercümesini süslemiş ve *Şifâ*'nın Hz. Peygamber'in hilyesiyle ilgili bölümlerini adeta yeniden telif etmiştir.” (Erdoğan Taş, 2024, 26). Şeyh Emîr Tarîkatçı'nın mensur hilyesi de bir diğer mensur hilye tercümesidir. Bu mensur hilyede Arapça rivayetler kelime kelime tercüme edilmiştir. Kelimelerin sözlük anlamları ve birbirleriyle olan ilişkileri açıklanmamış, müellif tarafından metne eklemeler yapılmamıştır. Kâdî Şâmî'nin, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin ve Mustafâ Safî'nin mensur hilyeleri de bu gruba dâhil edilebilir. Ancak Kâdî Şâmî ile Abdülmecîd-i Sivâsî'nin mensur hilyelerinde başka rivayetlerin manası aktararak rivayetler karşılaştırılır. Bu tür karşılaştırmalar da konuya açıklık getirmek amacıyla yapıldığından şerh olarak kabul edilebilir. Ayrıca Kâdî Şâmî ve Abdülmecîd-i Sivâsî, eserlerine manzum parçalar da eklemişlerdir. Mustafâ Safî de mensur hilyesinde genellikle açıklamalarda bulunmaz. Bununla birlikte zaman zaman bazı benzetmeler yaparak eserine kendinden de bir şeyler ekler.

Bugüne kadar üzerine herhangi bir çalışma yapılmayan Ahmed bin Receb el-İstanbulî'nin mensur hilyesi *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*, makalemizin konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada eserin müellifi Ahmed bin Receb el-İstanbulî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra eser; muhtevası, türü, yazılış sebebi, yazılış tarihi, kaynakları ve nüshaları bakımından ayrı ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Dokuz nüshası tespit edilen eserin en eski tarihli iki nüshasından hareketle tenkitli ve transkripsiyonlu metni hazırlanmıştır. Böylece mensur hilyelerin Türk edebiyatında geniş yer bulan tercüme ve şerh faaliyetleri arasındaki yerinin belirlenmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

A. Eserin Müellifi Ahmed bin Receb el-İstanbulî'nin Hayatı ve Eserleri

Bazı yanlış bilgileri içermekle birlikte, Ahmed bin Receb el-İstanbulî hakkında en fazla bilgi veren kaynak, Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri*'dir. Buna göre,

Ahmed bin Receb İstanbulî (Receb-zâde), ulemâ ve târîh-şinâsândan bir zâtdır. Atîk Ali Paşa Medresesi müderrisi idi. 1139/1726-27 tarihinde İstanbul'da vefât eyledi. *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* isminde bir târîh-i âl-i Osmân'ı vardır. Bu târîh bir eserde *Mecmau'l-Ahbâr fî Ta'rîfi'l-Ahyâr* ismiyle görüldü. *Târîh-i Aynî*'den de Hazret-i İsmâ'nın zuhûrundan Hazret-i Muhammed'in neseb-i şerîflerinin zikrine kadar terceme eylemiştir. Bir de 1131/1719 târîhinde İstanbul'da vukû' bulan zelzeleden nâşî 'ale'l-umûm zelzelenin esbâb-ı vukû'ını mübeyyin bir eseri daha vardır ki bir nüshası Beşiktaş'da Yahyâ Efendi Kütüphânesi'nde mevcûddur (Tatcı-Kurnaz, 2000, 17-18).

Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bilgiye göre Receb-zâde olarak tanınan Ahmed bin Receb el-İstanbulî, Atik Ali Paşa Medresesinde müderristir ve 1139/1726-27 yılında vefat etmiştir. Buna ilaveten Ahmed bin Receb, *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* ile *Risâle-i Zelzele* adlı eserlerinde kendisinin Kılâr-ı Âmirede ders verdiğini ifade etmektedir (Esad Efendi, 453, 2a; Akın, 2011, 9). Yine Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bilgiye göre Ahmed bin Receb'in üç eseri vardır. Bunlardan birincisi *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr*'dır. Bu eserle ilgili olarak Franz Babinger şunları söylemektedir:

Recebzâde rivayete göre *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* yahut *Mecma'u'l-Ahbâr fî Ta'rîfi'l-Ahyâr* adını taşıyan bir Osmanlı tarihi de yazmıştır. Bunun içindekiler hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Bunun için de çağdaşı Ahmed b. Şa'bân'ın aynı adlı eserinin yanlışlıkla bu Ahmed b. Receb'e mal edilip edilmediği anlaşılamıyor (2000, 287-288).

Çalışmamıza konu olan *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* adlı eserde müellif, adının Ahmed bin Receb el-Kostantinî olduğunu ve eserinin adını da *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* koyduğunu açıkça ifade eder (Esad Efendi, 453, 2a). Bursalı Mehmed Tâhir'in ve Franz Babinger'in burada bir Osmanlı tarihi olarak bahsettiği *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* adlı eser, mensur bir hilye şerhi olan *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* adlı eserle aynı olmalıdır. Ahmed bin Receb'in Osmanlı tarihi ve hilye şerhi olarak iki ayrı eser yazıp ikisine de bu kadar benzer bir isim vermesi uygun görünmemektedir. Ayrıca *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* adından bu eserin bir hilye tercümesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* adının Osmanlı tarihini anlatan bir eser için uygun bir adlandırma olmadığı söylenebilir. Babinger'in de yukarıda belirttiği gibi çağdaşı Ahmed b. Şa'bân'ın¹ *Mecma'u'l-Ahbâr fî Ta'rîfi'l-Ahyâr* adlı eserinin yanlışlıkla Ahmed bin Receb'e mal edildiği düşünülebilir. Her ikisinin de Atik Paşa Medresesinde müderris olarak görev yapması, hem kendi adlarının hem de eserlerinin adlarının birbirine çok benzemesi bu karışıklığı ortaya çıkarmış olmalıdır.

Bursalı Mehmed Tâhir ikinci olarak Ahmed bin Receb'in *Târîh-i Aynî*'den de Hazret-i İsmâ'nın zuhûrundan Hazret-i Muhammed'in nesebine kadar gelen kısmı tercüme ettiğini ifade eder (Tatcı-Kurnaz, 2000, 17). Müjgan Cunbur bu eseri, *Tercüme-i Târîh-i Aynî* olarak adlandırmıştır (2000, 152). Bu tercümenin nerede olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Ahmed bin Receb'in bir diğer eseri olan *Risâle-i Zelzele*, 1131/1719 yılında İstanbul'da meydana gelen deprem üzerine kaleme alınan mensur bir eserdir. 1720 yılında tamamlanmış ve dönemin padişahı III. Ahmed'e sunulmuştur. Eser üzerine Lemi Akın önce bir makale hazırlamış, daha sonra eseri kitap olarak yayımlamıştır.

Bursalı Mehmed Tâhir'in Ahmed bin Receb'in eserleriyle ilgili olarak verdiği bilgileri, Lemi Akın'ın "*Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* adlı bir tarih kitabından Hz. İsmâ'nın ortaya çıkışından Hz. Muhammed'in neseblerinin anlatıldığı kısma kadar olan yeri tercüme etmiştir. Bu tercümeyi *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* ismiyle 1705'te telif etmiştir." (2012, 9) şeklinde değerlendirmesi yanlıştır. Bursalı Mehmed Tâhir'in bahsettiği *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* ile *Aynî Tarihi*'nden yapılan tercüme birbirinden farklı eserlerdir.

B. Eserin Muhtevası, Türü, Yazılış Sebebi ve Tarihi

¹ Hacı Ahmed b. Şa'bân b. Mehmed İstanbul'da Atik Ali Paşa mederesesinde müderrislik etmiş ve Sultan I. Mahmud zamanında (1730-1754) yaşamıştır. *Mecma'u'l-Ahbâr fî Ta'rîfi'l-Ahyâr* adlı bir genel tarih yazmıştır (Babinger, 2000, 291).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Ahmed bin Receb ve eserleri hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmed bin Receb'in *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*'ı, söz konusu birkaç kaynaktan dünya tarihi, Osmanlı tarihi ve mensur hilye olarak anılmaktadır. Bazı kütüphane kayıtlarında dünya tarihi, *Osmanlı Müellifleri*'nde Osmanlı tarihi, Lemi Akın tarafından Ahmed bin Receb'in *Risâle-i Zelzele* adlı eseri üzerine hazırlanan makalede *Nüzhetü'l-Ahbâr fî Tercemeti Hilyeti'l-Ahyâr* adlı tarih kitabından yapılmış bir tercüme olarak bahsedilmiştir. Mustafa Uzun ise Ahmed bin Receb'in *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*'ını *İslam Ansiklopedi*'sinin "Hilye" maddesinde mensur hilyeler arasında dâhil etmiştir (1998, 46).

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr'ın muhtevasına bakıldığında, eserin hemen başlarında Ahmed bin Receb'in Hz. Peygamber'in hilyesine bakmanın faydalarını sıraladığı görülür. Buna göre Hz. Peygamber'in hilyesine bakanların gece gündüz düşmandan korkusu olmaz ve ömrü uzun olur. Hilyenin bulunduğu eve şer girmez, o evde yaşayanlara asla elem ve cefa ulaşmaz. Hastalara okunsa Allah onlara şifa verir. Ahmed bin Receb daha sonra kendi adının Ahmed bin Receb Kostantinî, eserin adınınsa *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* olduğunu ve hicretin tarihinin 1117/1705'e ulaştığında eserini kaleme aldığını ifade eder. Bazı dostlarının kendisinden Hz. Peygamber'in hilyesini Türkçeye tercüme etmesini istediklerini, bunun üzerine kendisinin de eseri şerh etmeye başladığını söyler.

Hz. Peygamber'in hilyesine geçmeden önce Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Fâtıma ve Hz. Hadice'den bahseder. Özellikle Hz. Hadice'nin oğlu Hz. Peygamber'in üvey oğlu, Hz. Fâtıma'nın ana bir kardeşi, dolayısıyla Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in dayıları Hind bin Ebî Hâle'nin üzerinde durur. Çünkü Ebî Hâle, Hz. Peygamber'in hilyesini en güzel anlatan kimse olarak bilinir. "Onun adını unutulmaz kılan olay, Hz. Hasan'ın ona dedesini sorması üzerine Resûl-i Ekrem'in şemâilini çok güzel bir şekilde anlatmasıdır." (Algül, 1998, 64). Daha sonra eserde Hind bin Ebî Hâle'nin Hz. Peygamber'in hilyesini iki yolla naklettiği bildirilir ve bu iki yolun birbirine aykırı olduğu ifade edilir. Hind bin Ebî Hâle'nin künyesi verildikten sonra kısaca hilye kelimesinin tanımı yapılır ve Hz. Peygamber'in hilyesine geçilir. Hz. Peygamber'in bedeninin iriliği, vücudunun parlaklığı, boyu, başı, saçı, yüzünün rengi, kaşları, burnu, sakalı, gözleri, yanakları, ağzı, dişleri, göğsünden göbeğine doğru inen kılları, boynu, kilosı, omuzları, kemik başları, göğsü, kolları, bilekleri, elleri, ayakları, baldırları, adımları, yürümesi, arkasına tüm bedeniyle dönüp bakması, bakışları, ashabının ardında yürümesi ve selam vermesi gibi konular ele alınır. Eserin muhtevası üzerine buraya kadar söylenenlerden anlaşıldığı üzere, eserin Osmanlı tarihi ya da dünya tarihi ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

C. Eserin Kaynakları

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr'da Kâdî İyâz (öl. 544/1149) Peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki haklarına dair eseri (Kandemir, 2010, 134) *Şifâ* ile, Arap dil âlimi Cevherî (öl. 400/1009'dan önce) tam adı *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye* olan Arapça sözlüğü *es-Sihâh* ile birlikte anılır. Bunların yanı sıra isim belirtmeden genel olarak "lugat" kavramına yer verir. İbn Battâl, İbn Esîr, Herevî, İbn Enbârî, İbn A'râbî ise eserde adı geçen diğer isimlerdir.

Bunlardan İbn Battâl olarak adı geçen kimse, Buhârî şarihi İbn Battâl el-Kurtubî (öl.449/1057) olmalıdır. "İbn Battâl'ın *Şerhu'l-Câmi'i's-sahîh*'i *Sahîh-i Buhârî*'nin ilk şerhlerinden olup aynı eser için daha sonra yazılan şerhlerin vazgeçilmez kaynağı olmuştur." (Sakallı, 1999, 360).

Hangi eserinden istifade edildiği belirtilmeden adı anılan bir diğer isim İbn Esîr (öl. 606/1210)'dir. Sa'dî'nin mensur hilyesinde (Erdoğan Taş, 2023, 2367) *Nihâye* ve Akkirmânî Muhammed bin Mustafâ'nın mensur hilyesinde (Erdoğan Taş, 2022, 182) sahibi İbn Esîr ile birlikte anılan *Nihâye*, *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*'ın kaynaklarından biri olarak görünmektedir. Koçkuzu, *En-Nihâye*'nin hadislerdeki nâdir kelimeleri alfabetik sırayla açıklayan ve garîbü'l-hadîs konusunun önemli kaynaklarından olduğunu söyler (2000, 28).

Tefsir, hadis ve dil âlimi Herevî (öl. 401/1011)'nin günümüze ulaşan eseri *Kitâbü'l-Garîbeyn fî'l-Kur'ân ve'l-hadîs*'dir. *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*'da da Herevî'nin bu eserden istifade ettiği anlaşılmaktadır. "Bu eserde yer alan kelimeler alfabetik olarak sıralanmış, madde başlıkları bablarla gösterilmiştir. Âyet ve hadislerde geçtiği kalıpla ele alınan kelimeler lugat, i'rab ve anlam açısından izah edilmeye çalışılmıştır. Garîb lafızların yer aldığı âyet ve hadis metinlerinin sadece ilgili kısmı zikredilmiş, bazen şiirlerden de örnekler verilmiştir. *Kitâbü'l-Garîbeyn* ilim çevrelerinde haklı bir şöhrete kavuşmuş; gerek Kur'an ve hadislerdeki garîb kelimeleri bir araya getirmesi, gerekse bunları alfabetik biçimde sıralaması açısından kendi alanında yazılan ilk eser olarak kabul edilmiştir. Herevî'nin bu kitabında uyguladığı metot daha sonra gelen birçok âlim tarafından benimsenmiştir. Nitekim Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in garîbü'l-hadîs dair *en-Nihâye* adlı eserini telif ederken esas aldığı iki kitaptan biri *Kitâbü'l-Garîbeyn* olmuştur." (Demirci, 1998, 220).

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr'da "Arap dili ve edebiyatı, Kur'an ilimleri ve hadis âlimi İbn Enbârî'nin" (Işık, 2000, 24) hangi eserinden istifade edildiği belirtilmemiştir. İbn Enbârî'nin Arap diline dair birden fazla eseri olduğu için Ahmed bin Receb'in, mensur hilye şerhini yazarken bu eserlerden hangilerini kullandığı tespit edilememiştir.

İbn A'râbî'ye gelince kaynaklarda İbnü'l-A'râbî Ebû Sa'îd ile İbnü'l-A'râbî Ebû Abdullah adlı iki ayrı şahıs hakkında bilgiye rastlanmaktadır. Bunlardan İbnü'l-A'râbî Ebû Sa'îd (öl. 341/952) muhaddistir (Cebecioğlu, 1999, 493). İbnü'l-A'râbî Ebû Abdullah (öl. 231/846) ise lugat âlimidir (Durmuş, 1999, 487). Ahmed bin Receb de eserinde sıkça lugatlara başvurduğundan burada bahsi geçen İbnü'l-A'râbî'nin İbnü'l-A'râbî Ebû Abdullah olduğu düşünülebilir.

Hiz. Peygamber'in şemailini çok güzel anlatmasıyla bilinen Hiz. Peygamber'in üvey oğlu Ebî Hâle, yine Hiz. Peygamber'in hilyesini çok fasih bir şekilde tasvir eden kadın sahabe Ümmü Ma'bed (Eren, 2012, 326), Hiz. Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivayet eden sahabilerden biri olan Enes bin Mâlik (Canan, 1995, 234), Hiz. Peygamber'e medhiye yazan şairlerden Yahyâ bin Yûsuf es-Sarsarî (öl. 656/1258) eserde adı geçen diğer isimlerdir. İbrahim Fidan, Sarsarî'nin mevlid münasebetiyle söylediği şiirlerde Hiz. Peygamber'in fiziksel özelliklerine daha çok yer verdiğini ve bu minvalde söylenmiş bir şiirde Hiz. Peygamber'in tasvir edildiğini söyler (2020, 283). Ahmed bin Receb de eserinde bu şiirlerden istifade etmiş olmalıdır.

D. Eserin Nüshaları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*'ın dokuz nüshası vardır. Bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 00453/2, 23b-27a ile Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, No: 00211/6, 134b-139a nüshaları, yalnızca Hind bin Ebî Hâle'nin rivayetini içeren eksik nüshalardır. Nüshalarla ilgili bazı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, NEKTY 01367, 1b-19a.

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla Ahmed b. Receb el-İstanbulî adına kayıtlıdır. 1124/1712-13 yılında istinsah edildiği bilgisi mevcuttur. Yazı türü rikadır.

2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, NEKTY01896/1, 1b-15a.

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla Ahmed b. Receb el-İstanbulî adına kayıtlıdır. 1150/1737-38 yılında istinsah edildiği bilgisi mevcuttur. Yazı türü nesihdir.

3. Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4892/1, 1b-30a.

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla Ahmed b. Receb el-İstanbulî adına kayıtlıdır. Eserin dünya tarihi konusunda yazılmış Arapça bir eser olduğu bilgisi yanlıştır. Eserin sonunda istinsah tarihi olarak 1120/1708-09 yılı verilmiştir.

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, 00453/1, 1b-21a.

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla Ahmed b. Receb el-İstanbulî adına kayıtlıdır. 1121/1709-10 yılında istinsah edildiği bilgisi mevcuttur. Yazı türü nesihdir.

5. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 00453/2, 23b-27a.

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla kayıtlıdır. İstinsah tarihi belirtilmemiş. Yazı türü taliktir. Bu nüsha yalnızca Hind Ebi Hâle'nin rivayetini içermektedir.

6. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 00211/5, 113b-134a.

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla Ahmed b. Receb el-İstanbulî adına kayıtlıdır. 1161/1748 yılında istinsah edildiği bilgisi mevcuttur. Yazı türü nesihdir.

7. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 00211/6, 134b-139a.

Muhtasarı Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla kayıtlı. Müellif ismi belirtilmemiş. 1161/1748 yılında istinsah edildiği bilgisi kayıtlı. Yazı türü nesihdir. Bu nüsha yalnızca Hind Ebi Hâle'nin rivayetini içermektedir.

8. Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 00489, 4b-23a.

Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr adıyla Ahmed b. Receb el-İstanbulî adına kayıtlıdır. Kütüphane kayıtları arasında istinsah bilgisi yok. Ancak eserin sonunda 1120/1708-09 tarihi verilmiştir. Yazı türü nesihdir.

9. Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 00489, 23a-27b.

Muhtasaru Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr başlığı mevcuttur. Adından da anlaşılacağı üzere eserin özetlenmiş hâlidir. Eserin sonunda 1117/1705-06 tarihi yer almaktadır.

E. Eserin Transkripsiyonlu Metni²

[N.1b, İ.1b] Bismillâhırrahmânirrahîm. Kelâm-ı 'anberîn-i muhteremân ve tâc-ı sühanhâ-yı küll-i insân hamd-i hâlik-ı arz u semâ ve sipâs-ı kirdgâr-ı celle vü 'alâ ki intizâm-ı nizâm-ı 'âlemi güfte-i harfân³ ile eyledi icâd ve arz u semâ fermân-ber olup eylediler emrine inkıyâd ve şalavât-ı kâmile ve selâm-ı tamm ol netice-i vücûd-ı seyyidü'l-enâm ve hâtem-i rûsûl ü enbiyâ'-i 'izâm ve mazhar-ı fi'âl ü şifât-ı selâm üzerine olsun ki oldur şâhib-i şefâ'at-i 'uzmâ ve menba'-ı mekrûmet ü inâyet-i kübrâ ve 'andelîb-i yevmü'l-âşır ve 'l-cezâ' ve tûfî-i niyâz-gâh-ı vâkt-i bûkâ ve âl ü aşhâbına olsun ki anlardır hüddât-ı ihtidâ ve muqavvimân-ı şerî'at-ı semhâ ve nâkılân-ı ahbâr-ı resûl ve sâmi'ân-ı dürrer-i ehadîs-i uşûl. Zîrâ ihvân-ı mü'minîne işâl-i fâ'ide eyledüklerindendir ki ol

[N.2a] resûlün hilye-i pâkini beyân ve gâ'ibân-ı şohbet ü didâr olanlara 'ayân kılduklarından ki ol hilye-i pâke kim ki nazar eyleye fi's-şubh ve's-şâm şerr-i 'adûdan emîn olup devlet-i 'ömri füzûn ola bi-'avni'l-'allâm. Hem olduğu dâra şerr girmeye aşlâ sâkinine elem ü fakr u cefâ ırmeye ka'tâ ve dahı [İ.2a] hastelere kırâ'at eyleseler bir zamân şifâ-yı 'âcillerin ihsân ide hallâk-ı cihân ve lâkin nizâm-ı 'âlem nev'-i benî Âdem zümresinden bir cüvân-baht-ı 'âlî-kadre muhtâc olduğına binâ'en Hâzret-i Rabbü'l-'âlemîn bu ümmet-i merhûmeye kerem ü ihsân idüp hil'at-i hilâfet ile veliyyü'n-ni'am-ı cihân zıllullâh-ı fi'l-'âlem es-sultân ibnü's-sultân es-sultân Ahmed Hân edâmallâhu devletühü fî külli'l-ezmân hâzretlerin teşrîf eyledi. Pes her nefse du'â-i bi'l-hayr vâcib olduğuna binâ'en bu fakîr dir: *Dâmet süddetühü ma'mûreten devletühü bâkıyyeten ve manşûreten ve elviyetühü bi'n-naşri mecrûreten ve a'dâ'uhü bi'l-kahri*

[N.2b] *mağhûreten*.⁴ Ve ba'dehü bu hakîr-i pür-takşîr ki Ahmed bin Receb el-Koştanîni'dir. Hâzret-i risâlet-menziletiñ hicretleri târihi biñ yüz on yediye bâliğ olup sarây-ı sultân-ı a'zam ve hâkân-ı efhamda vâki' hâne-i Kılâr-ı 'Âmirede bu 'abd-i nahîf hüdmet-i tedriise meşgûl iken eşref-i ihvândan ve a'zam-ı aşdıkâdan ba'zı hullânın resûl-i ekrem ve nebiyy-i muhterem şallallâhu 'aleyhi ve sellem hâzretlerinin hilye-i şerîfelerini elfâz-ı Türkî'ye tercemesine taşaddî mültemesleri olup kılet-i bıdâ'atimiz bâ'is-i nükûl olmuş idi ve lâkin istişfâ'-ı server-i kâ'inât ve i'ânet-i nûrâniyyet-i fahr-ı mevcûdât bâ'is-i cür'et olup is'âfen li-mültemesi'l-ihvân şerhe şürû' olunup ism-i sâmisini *Nüzhetü'l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr* koyup lâzım olan mühimmâta mehmâ emken ta'arruz olunmuşdur. [İ.2b] Ammâ mebdî ve makâtî'ine nâzır olan ihvân-ı üli'l-itkân

[N.3a] ve efâzıl-ı zevî'l-ihtirâmdan mercûdur ki muhteżâ-yı beşeriyyet ile vâki' olan sehv ü nisyânı zeyl-i 'afvlarıyla setr buyurular. *Kâle el-Kâdî 'İyâz 'aleyhi rahmeti'l-feyyâz fî-kitâbihi'l-müsemma bi's-Şifâ'i şefânallâhi bi-'âcili's-şifâ'i 'an 'Aliyyi'bni El-Hüseyn kâle ya'nî İmâm Hüseyn rağiyallâhu 'anh hâzretlerinin oğlu Hâzret-i 'Alî ki Zeyne'l-'Âbidîn dimekle meşhûrdur ki ceddi Hâzret-i 'Alî kerremallâhu vecheniñ⁵ ism-i şerîfiyle tesmiye olunmuşdur beyne'l-havâşş imâm-ı meşhûrdur. İmdi Hâzret-i İmâm Hüseyn'in oğlu Zeyne'l-'Âbidîn hâzretlerinin didüğü kendülerinden rivâyet olundu. İmdi maqûl-i kavî budur. Kâle el-Hüseyn bin 'Alî. İmdi Zeyne'l-'Âbidîn hâzretleri rivâyet buyurdılar ki 'ammim İmâm*

² Eserin transkripsiyonlu ve tenkitli metni hazırlanırken en eski tarihli nüshalardan Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 4892/1 (N) ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, NEKTY 01367 (İ) nüshaları kullanılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 453/1 (E) nüshası eski tarihli bir nüsha olmasına rağmen (N) nüshasına çok benzediğinden edisyon-kritiğe dâhil edilmemiştir. İhtiyaç duyulduğunda diğer nüshalara da başvurulmuştur.

³ güfte-i harfân: Kün, ol emrine işaret etmektedir. "O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona "ol!" der, hemen olurur (Kur'an Yolu, 07 Şubat 2025, el-Bakara 2/117).

⁴ Makamı mamur olsun, devleti baki ve mansur olsun, sancakları zaferle dalgalansın, düşmanları hepten kahrolsun.

⁵ vecheniñ N/veche hâzretlerinin İ.

Hasan bin ‘Alī raḍiyallāhu ‘anhümā ḥazretleri didi maḳūl-i ḳavl gelse gerekidir ki *se’eltu* ḳavlidir *ve’l-lafzu li-hāzā’s-senedi*. Bu ḳavliñ ma’nası oldur ki aşağıda gelecek elfāz-ı şerīfeler ki Ḥazret-i resūl ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selāmıñ⁶ evşāf-ı

[N.3b] şerīfelerine dāledir. Ol elfāz-ı şerīfeler ṭarīḳ-i s̄anīye maḥşūşdur dimekdür. Zīrā Hind bin Ebī Hāle raḍiyallāhu ‘anh ḥazretlerinden evşāf-ı şerīfeleri iki ṭarīḳ ile menḳūldür. Her bir ṭarīḳiñ lafzları birbirine muḡāyirdir. İmdi bu gelecek elfāz-ı şerīfeler ṭarīḳ-i s̄anī elfāz olduğına tensīb için *ve’l-lafzu li-hāzā’s-senedi* didi. Muşannif *se’eltu ḥālī Hind bin Ebī Hāle ‘an ḥilyeti resūlullāhi şallallāhu ‘aleyhi ve sellem*. Ḥāl kişiniñ vālidesiniñ erkek ḳarındaşına dirler ki [İ.3a] lisān-ı Türki’de aña dayı dirler. Zīrā bu Hind bin Ebī Hāle ḥazretleri Ḥazret-i Fāṭmatü’z-Zehrā raḍiyallāhu ‘anhāniñ ana bir ḳarındaşı olup Ḥazret-i Ḥasan ile Ḥazret-i Ḥüseyn’e dayı olur. Rıdvānullāhi ‘aleyhim ecma’ın. İmdi bunuñ tafşili oldur ki Ḥazret-i Hind’iñ babası Ebī Hāle’niñ ismi Mālik olup Ebī Hāle künyesidir. Zīrā ol Mālik’iñ üç oğlu var idi. Biriniñ ismi Hind ve biriniñ ismi Hāle. Bunuñla

[N.4a] künyelendi Mālik ve biriniñ de ismi Ṭāhir idi. Lākin cümlesiniñ eşheri Ḥazret-i Hind’dir ve bu Mālik ki Ebī Hāle’dir. Ḥazret-i server-i kâ’ināt ve mefḥar-ı mevcūdāt ‘aleyhi’ş-şalātu ve’t-taḥiyyātdan evvel Ḥazret-i Ḥadīcetü’l-Kübrā raḍiyallāhu ‘anhāyı tezevvüc idüp Ḥazret-i Hind raḍiyallāhu ‘anh anlardan oldu. Ba’dehū Ḥazret-i resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazret-i Ḥadīcetü’l-Kübrā raḍiyallāhu ‘anhāyı sa’ādetle⁷ tezevvüc buyurup anlardan daḥı Ḥazret-i Fāṭmatü’z-Zehrā raḍiyallāhu ‘anhā geldi. Resūlullāh ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām ḥazretleriniñ Ḥazret-i Hind raḍiyallāhu ‘anh rebīb olup Ḥazret-i Fāṭmatü’z-Zehrā raḍiyallāhu ‘anhāya ana bir ḳarındaş olup bu taḳrīb ile Ḥazret-i Ḥüseyn’e raḍiyallāhu ‘anhümāya dayı olmuşlardır. Ve ḥilye ḥā-yı mühmeleniñ kesriyle ve lāmıñ sükūniyla müteḥallī ve mütezeyyin oldukları şey’e dirler. Vech-i şerīflerinden ve beden-i şerīflerinden görünen ile ḥāşıl-ı ma’nā Ḥazret-i Ḥasan raḍiyallāhu ‘anh

[N.4b] didi ki dayım Hind bin Ebī Hāle raḍiyallāhu ‘anh ḥazretlerine resūl ‘aleyhi’s-selām ḥazretleriniñ ḥilye-i şerīfelerinden su’āl itdim. *Ve kāne vaşşāfen* ve daḥı ol Hind ḥazretleri vaşşāf idi ya’nī faşīḥ olup vaşf-ı nāsa ‘ilmi var idi demek [İ.3b] olur.⁸ Yāḥud resūlullāh ‘aleyhi’s-selāmıñ evşāf-ı şerīfeleriniñ zikriyle ma’rūf idi demek olur. *Ve ene ercū en yaşıfe li minḥā şey’en* ya’nī Resūlullāh ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām ḥazretleriniñ ḥilye-i şerīfelerinden bir miḳdārını baña Hind ḥazretleri vaşf eylemesini⁹ recā ider olduğum ḥalde mübārek ḥilyelerinden Hind ḥazretlerine su’āl itdim dimekdir. Lākin bir miḳdārını zikr¹⁰ taleb buyurdılar. Zīrā evşāf-ı şerīfeleri lā-yu’addır. Küllisini zikr mümkün degildir. *Ete’allaḳu bihi* tā ki ben ol miḳdāra temessük idüp ve ḥıfz idem dimekdir. *Ḳāle* ya’nī Hind bin Ebī Hāle raḍiyallāhu ‘anh ḥazretleri didi: *Kāne Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem faḥmen mufahḥamen. Faḥm fāniñ fethi ve ḥā’-i mu’cemeniñ*

[N.5a] sükūniyla ‘aẓīm ma’nāsına ismdir ve ammā *mufahḥam* mükerrerrem vezninde ism-i mef’ūldür ve lākin faḥāmet aşl-ı luḡatde ‘aẓamet-i fi’l-ecsām demek idi. Ba’dehū ‘aẓamet fi’l-miḳdār ve’s-şerefde isti’māli şāyi’ oldu. İmdi murād ma’nā-yı evvel olur ise demek olur ki ḥazret-i resūl-i kibriyā ve ḥabīb-i Ḥudā ve server-i enbiyā ya’nī Muḥammed Muşṭafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri nefsinde tāmmetü’l-ḥilḳat oldu ve kezālik ‘uyūn-ı nāzırinde daḥı. İmdi bu taḳdīrce faḥm ile mufahḥam bir ma’nāya oldılar yāḥud faḥm ile ‘uyūn-ı nāzırinde ‘aẓamet ve tāmmetü’l-ḥilḳat olmak murād ola da mufahḥam ile mehābet-i fi’l-‘uyūn murād ola. Bu taḳdīrce faḥmdan evvelki ma’nā mufahḥamdan ikinci ma’nā murād olur. Lākin ihtimāl-i evvel s̄aniden evlādır diyü taşriḥ eylediler. Egerçi te’sis te’kidden evlā ise de Zīrā *kāne ‘aleyhi’s-selām* [İ.4a] *vāsi’a’s-şadri ve ‘aynuhū necelen ve vechuhū mümteli’en bi’l-laḥmi ve enne ḳāmetehū gayru ḳaşıretin* rivāyeti ma’nā-yı evvel[i] mü’eyyiddir.

[N.5b] *Yetele’le’u vechuhū tele’lu’e’l-ḳameri leylete’l-bedride yetele’le’u fi’l-i muzāri’-i ma’lūmdur. Tele’le’e’l-berḳudan me’ḥūzdur*. Bu kelām ‘Arab-ı ‘urbāda berḳ leme’ān eyledüğü vaḳtde tekellüm ider. Pes imdi ol server-i kâ’ināt ‘aleyhi’ş-şalātu ve’t-taḥiyyāt faḥm-ı mufahḥam olup mübārek vech-i enveri tele’lu’ iderdi ayıñ on dördünci gicesinde olan işrāk ve leme’ān gibi olduğı ḥalde ve resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ vech-i şerīfleriniñ tele’lu’ını tele’lu’-ı ḳamere teşbīh-i muḳayyed ile teşbīh mücerred-i temşil ve fehme taḳrībdır. Yoḥsa tele’lu’ ḳamer-i aḳvā olduğundan degildir belki emr ber-‘akıdır. Ve *aṭvele mine’l-merbū’ide aṭvele* kelimesi naşb ile *kāne* kelimesiniñ ḥaber ba’de

⁶ Ḥazret-i resūl ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selāmıñ N/resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ İ. N nüshasında ‘aleyhi’s-selām ya da ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām ifadesi kullanılırken İ nüshasında şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ifadesi kullanılmıştır. Dipnotların sayısını artırmamak için bu saygı sözlerindeki farklılıklar dipnotta gösterilmemiştir.

⁷ sa’ādetle N/İ nüshasında yok.

⁸ olur N/ola İ.

⁹ vaşf eylemesini İ/vaşflamasını N.

¹⁰ zikr E/N ve İ nüshalarında yok.

haberidir ve merbû' dağı ism-i mef'ûl olup feth-i rā'-i mühmele ile *reb'atundan* müştakdır ve *reb'a* şol zāta dirler ki orta boylu ola ya'nî ne tavîl ola¹¹ ve ne kaşîr ola dimekdir. İmdi resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm orta boyludan ziyâde oldu

[N.6a] demek olur ve lâkin ba'zı rivâyetde resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm reb'a oldu diyü gelmiştir. Bu takdırce mâ-beyne'r-rivâyeteyn tedâfü' ve tenâkuẓ vâkı' oldu diyü su'âl geldikde cevâb oldur ki reb'a üzerine ziyâde-i kalîle yine reb'a olmadan ihrâc itmez *mâ nahnu fihide* dağı murâd reb'a üzerine ziyâde-i yesireleri var idi dimekdir. İmdi ol dağı mâ-beyne't-tûlî'l-müfriṭ ve'l-kaşri'l-müfriṭdir. Yine reb'a olmağa ol ziyâdeniñ ma'nî yokdur. Ve'l-hâşıl mâ-beyn [I.4b] e'r-rivâyeteyn tedâfü' medfü'dur. Ve dağı *ve akşaru mine'l-muşezzebe* akşar kelimesi naşb ile ma'tûfdur faḥmen üzerine yâhud aṭvel üzerine ve *muşezzeb* zamm-ı mîm ve feth-i şîn-ı mu'ceme ve feth-i zāl-ı mu'ceme ve müşeddede ile ism-i mef'ûl olup teşzîbden müştakdır ve teşzîb ziyâde tûl dimekdir. Lâkin aşlında ḥurmâ ağacınıñ müteferriḳ olan ağşanını kat' idüp tûlen ibkâ itmege dirler ve 'Arab-ı 'urbâ dağı böyle olan ḥurmâya *nahletun müşezzebetun*

[N.6b] dir. İmdi tûl-ı müfriṭ ile tavîl olan kimesne tûlde maḳtû'atı'l-ağşân olan nahleye müşâbih olduğu için 'alâ tarîķi'l-isti'âreti'l-muşarraha aña müşezzeb didiler. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem ve nebiyy-i muḥterem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri orta boyludan ziyâde olup tavîl-i müfriṭden akşar oldılar. Netice tûl-i müfriṭe bâliḡ olmayup beyne't-tûl ve'l-kışar olmağla vasaṭü'l-kâme oldılar demek oldu. Ve'azîme'l-hâmetide 'azîm kebîr ma'nâsınadır ve hâme feth-i hâ ve mîm-i muḥḥaffefe-i meftûha ile baş ma'nâsınadır ya'nî resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mübârek re's-i şerifleri kebîr oldu. Lâkin kiber mütevassıṭ ile dimekdir. Zîrâ re'siniñ¹² ifrâṭ üzere kiberi ve ifrâṭ üzere şıḡarı memdûḥ olmayup belki mütevassıṭ olması be-ğâyet maḳbûldür diyü taşriḥ eylediler. Ve'l-hâşıl mübârek re's-i şerifleri beyne'l-kiber ve'ş-şıḡar idi demek olur. Ve *racile's-şaride*

[N.7a] olan *racil* feth-i rā-yı mühmele ve kesr-i cîm ile olup 'azîm ve racil kelimeleriniñ naşbları kâne-i [I.5a] müteḳaddimeniñ haber ba'de haberleri olmaḳ üzeredirler ve *şar* dağı feth-i şîn-ı mu'ceme ve sükûn-ı 'ayn-ı mühmele ile saç ma'nâsınadır. Lâkin *racile's-şar* ile murâd şol saçdır ki ne ziyâde şarkuḡ ola ve ne ziyâde kıvrıcık ola *beyne's-sebeṭi ve'l-kaṭaṭ* ma'nâsına. İmdi resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mübârek saçları kıvrıcık oldu ve lâkin ziyâde degil. Belki teca'ud-i kalîl ile müteca'id oldu dimekdir. Ve *in infereḳat* 'aḳîḳatuhu *ferraka*da *in* kesr-i hemze ve sükûn-ı nûn ile *in*-i şartıyyedir ve *infereḳat* dağı bâb-ı infi'âlden mâzî-i mü'ennesdir ve 'aḳîḳatuhu feth-i 'ayn-ı mühmele ve kesr-i kâf ve sükûn-ı yâ-yı taḥtiyye ve feth-i kâf ve zamm-ı tā'-i fevkiyye ile inferaḳat fi'line fâ'il olup muẓâfun 'ileyhi olan zamîr-i muttaşıl ḥazret-i resûl 'aleyhi's-selâma râci'dir

[N.7b] ve 'aḳîḳa henüz dünyâya gelen ma'sûmlarıñ başında olan saçda dirler. Lâkin bu maḳâmda resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ başlarında olan saç murâd olması zikrû'l-muḳayyed ve irâdetü'l-muṭlaḳ kabîlinden olup mecâz-ı mürsel olmaḳ üzeredir ve ba'zı rivâyetde 'aḳîḳatuhu bedeline şad-ı mühmele ile 'aḳîḳatuhu vâkı' olmuştur. Ol dağı saç ma'nâsınadır ve *faraḳa* dağı fetaḥa vezni üzerine *inferaḳa* ma'nâsınadır. İmdi hâşıl-ı ma'nâ ḥazret-i resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâmıñ mübârek başlarının saçları bi-nefsihi ayrıldığı vaktde iki bölük olurdu dimekdir ve dağı *ve illâ felâ yucāvizu şa'ruhu şaḥmete uzuneyhide* olan *illâ*, *in* lemden mürekkebdür ve *felâ* kelimesinde olan fâ ise [I.5b] fâ-i cez'âiyyedir *velâ* nâfiyyedir ve *yucāvizu* fi'l-i muẓarî-i ma'lûmdur mufâ'ile bâbindan ve *şa'ruhu* feth-i şîn-ı mu'ceme ve sükûn-ı 'ayn-ı mühmele ve zamm-ı rā-yı mühmele ile *yucāvizu* fi'line

[N.8a] fâ'il olup muẓâf olduğu zamîr ḥazret-i resûl 'aleyhi's-selâma râci'dir ve *şaḥmete* feth-i şîn-ı mu'ceme ve sükûn-ı hâ-yı mühmele ve feth-i mîm ü tā ile *yucāvizunuñ* mef'ûli olup uzne muẓâfdır ve *uznihi* kelimesi şıḡa-i ifrâd ileddir ve lâkin ba'zı nüshada şıḡa-i teşniye ile 'uzuneyhi vâkı' olmuştur. İkisi de şaḥîḥdir. Yine şıḡa-i ifrâd ile vâkı' olan *uzun* şıḡa-i teşniye üzere olan *uzuneyn* ma'nâsınadır. Nitekim isti'mâl-i 'Arab-ı 'urbâ buña şâhid-i adldir. Meşelâ *naẓartu bi-'ayni* dirler 'ayneyniñ mecmû'ıyla nazar olunduḡı vaktde ve sâ'ir a'zâ dağı bu kıyâs üzeredir. İmdi şaḥmetü'l-uzun ile murâd kulaḡıñ âhîrinde olan yumuşaḳ etdir ki aña 'Arab-ı 'urbâ mevzi'u'l-kurt tesmiye iderler. Pes imdi hâşıl-ı ma'nâ oldur ki resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mübârek başlarının saçları tefriḳ olunmayup kendi hâlinde ḳalsa idi şaḥme-i uzunlarına

[N.8b] vâşıl olur idi ya'nî mübârek saçlarının uzunluḡı ol miḳdâr idi dağı aşığa inmezdi¹³ demek olur. İmdi bu tafşilden fehm olunur ki mübârek saçları kendi hâlinde ḳalmayup tefriḳ olursa mübârek menkiblerine ya'nî omuzlarına vâşıl olur idi dimekdir. Ve *izâ huve vefferrahûda* lafz-ı *izâ* muḳaddem *lâ yucāvizunuñ* zarfı olup [I.6a] ba'dında olan zamîr-i hüve resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretlerine râci'dir ve dağı *vefferehûda* *veffere* kelimesi feth-i vāv ve feth-i fâ-i müşeddede ve muḥḥaffefe ile kırâ'at olunup iki hâlde dağı fi'l-i mâzî ma'lûm olmaḳ üzeredir. Lâkin müşeddede olduğu

¹¹ tavîl ola N/tavîl İ.

¹² re'siniñ N/re'siñ İ.

¹³ inmezdi N/inmez idi İ.

hâlde tef'ilden ve muhaffef olduğu hâlde sülâşiden olup iki vech üzere de tahtında müstekin olan zamîr-i fâ'il hâzret-i resûl 'aleyhi's-selâma râci' olup zamîr-i mef'ûl şa'ra râci'dir. İmdi hâşıl-ı ma'nâ oldur ki ol resûl-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem hâzretleri mübârek saçların *veffere* eyledükleri

[N.9a] vaktde mübârek uzun-ı şeriflerinden tecâvüz eylemezdi dimekdir. Pes imdi ma'lûm olsun ki resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hâzretlerinin mübârek re's-i şeriflerinin şa'rı ahvâl-i müte'addide ile mevşûfdur. Tûl ve gayr-ı tûl gibi gâh mübârek şa'r-ı şerifleri vefrelik ile mevşûf olup şahme-i uzne vâşıl olurdu ve gâh limmelik mevşûf olup mübârek menkib-i şeriflerine vâşıl olurdu. Zîrâ şa'r-ı re's üç mertebedir. Kaçan şahme-i uzne vâşıl olur olsa aña *vefre* dirler. Şahme-i uzni tecâvüz idüp menkibine vâşıl olmaz ise aña kesr-i lām ile *limme* dirler. Eger menkibeyne vâşıl olur ise aña zamm-ı cîm ve teşdîd-i mîm ile cümme dirler. Ammâ ba'zılar 'indeinde limme menkibeyne vâşıl olana dirler. Aña binâ'en kitâbda bu ma'nâyı virdik. Nitekim *mâ râ'eytu min zî-limmetin fî hulletin hamrâ'e ahsene min resûlillâh* rivâyeti dağı delâlet ider. Vallâhu 'alem. Ve *ezhere'l-levni*de *ezher* kelimesi feth-i hemze ve sükûn- zâ-yı mu'ceme ve feth-i hâ-yı mühmele ve râ ile kelime-i kâne-i [İ.6b] sâbıkânın haber ba'de haberi olup lafz-ı levne muzâfdır ve *levn* feth-i lām ve sükûn-ı vâv ile reng ma'nâsındır. İmdi ezher şol beyâza dirler ki humreti müşrib ola. İmdi bu rivâyete göre ma'nâ-yı kelâm dimek olur ki resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hâzretlerinin

[N.9b] mübârek vech-i şeriflerinin levni gül levni gibi humrete müş'ir beyâz oldu dimekdir ve bu ma'nâyı *innehu leyse bi'l-ebya'zi'l-emhaqi velâ bi'l-ademi* rivâyeti te'yîd ider. Ammâ ba'zı râvîler *esmerü'l-levni* olmaların rivâyet eylediler. İmdi beyne'r-rivâyeteyn tedâfü' ile su'âl vârid oldıysa¹⁴ cevâb budur ki resûlullâh 'aleyhi's-salâtu ve's-selâmu'n esmeriyyetin rivâyet idenler câ'izdir ki 'akib-i seferde görüp terāküm-i gubârdan mübârek vech-i şeriflerine esmeriyyet 'arız olmuş ola. Yine hâkikatde beyâz olmalarına mâni' degildir diyü cevâb virdiler ve ba'zı râvîler ziyâde beyâz olmaların rivâyet itdiler. İmdi *kâne 'unuquhû 'ude fiddatin ve kâne sâkuhû cummâreten ve keşefe zahrehû fe ke'ennehu sebketu fiddatin* rivâyeti buña binâ'endir. Lâkin beyne'r-rivâyeteyn def'-i tedâfü'de bu faķir-i pür-taķşiri'n hâtırına gelen cevâb budur ki câ'iz ki mübârek vücûd-ı şeriflerinin beyâzı humretlerine ğalib olmağla beyâz-ı hâlîş ile

[N.10a] vaşşâf vaşıflamış ola¹⁵ yâhud evvelki rivâyet mübârek vech-i şerifleri ahvâlini beyân ola. İkinci rivâyet andan mâ'adâ sâ'ir a'zâ-yı şerifelerinin ahvâlini beyân ola. Vallâhu a'lem. *Vâsi'a'l-cebnide* vâsi' bol ma'nâsına olup haber olmak [İ.7a] üzere manşûb olmağla muzâf olmuştur. Cebîne ve cebîn feth-i cîm ve kesr-i bâ'-i menķûta ve sükûn-ı yâ-yı tahtıyye ile alın ma'nâsındır cebhe gibi. İmdi ma'nâ-yı kelâm mübârek cebhe-i şerifeleri vâsi' oldu dimekdir. Lâkin mâ-sebak karînesiyle vüs'atden murâd sî'ati gayr-i müfriṭ olup vasaṭ olmağdır. Vallâhu a'lem. Ve *ezecce'l-havâcibide* olan *ezecce* feth-i hemze ve zâ-yı mu'ceme ile ve feth-i cîm-i müşeddede ile aḥmer vezninde şıfat-ı müşebbehedir. Lâkin ism olan *zececden* me'hûzdur ve *zecec* feth-i zâ-yı mu'ceme ve cîm-i ulâ ile şol kaşa dirler ki kavsi olup ince¹⁶ ve tûlânî ola ve muzâfdır *havâcibe ve havâcib* ise feth-i hâ-yı mühmele ve vâv ile

[N.10b] ve kesr-i cîm ile cem'-i hâcibdir ve hâcib dağı kaş ma'nâsındır. Pes imdi bu tafşilden ma'lûm oldu ki *ezecce* kelimesinin havâcibe izâfeti 'alâ tarîķi't-tecrîd imiş ve havâcibden murâd hâcibeyn oldu. Cem'-i işneyne ıtlâķ i'tibâriyle yâhud havâcibde eczâ i'tibâriyle ma'nâ-yı cem'ıyyete melḥûz ola da cem'-i işneyne ıtlâķ kabîlinden olmaya. Bu taķdîrce eczâ'-i hâcibeyn ile murâd fevķa'l-ayneyn olan 'azmândır laḥm u şa'rlarıyla ma'an lâkin evvelki ma'nâ aḫher ve eşherdir. Hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hâzretlerinin mübârek kaşları kavsi ve ğâyet ince olup be-ğâyet leṭâfet üzere oldu dimekdir. Ve *sevâbiĝa min ĝayri karninde* *sevâbiĝ* feth-i sîn ve şâd ile rivâyet olunmuştur ve feth-i vâv ve kesr-i bâ-yı muvaḫḫede ile nevâşir vezninde cem'-i sâbiĝdir ve ba'zılar cem'-i sâbiĝadır didiler. Kesr-i bâ ve feth-i ĝayn-ı mu'ceme iledir ve *sevâbiĝ*

[N.11a] tıvâl-ı kâmile ma'nâsına olup havâcibden hâl olmak üzere manşûbdur [İ.7b] *ve min ĝayri kâ'inetene* müte'allik olup *sevâbiĝa* şıfat-ı vâķi' olup karna muzâf olmuştur¹⁷ ve karn fethateyn ile maşdardır iķtirân ve ittîşâl ma'nâsına. Hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hâzretlerinin mübârek kaşları kemâl üzere tavîl olup birbirine muttaşıl degil idi dimekdir. Ammâ Ümmü Ma'bed hâzretlerinden rivâyet olunan muttaşıl olmak üzeredir. Beyne'r-rivâyeteyn teḫâlûf oldu diyü su'âl geldikde cevâb oldur ki câ'iz ki ki resûlullâh 'aleyhi's-selâmın iki mübârek¹⁸ kaşları beyinde ince kıllar olup müsâfir oldukları vaktde ĝubâr-ı sefer ol kıllara konup karen ve ittîşâl zann olunmağla beyne'r-rivâyeteyn tevfiķ

¹⁴ oldıysa N/oldı ise İ.

¹⁵ ola N/İ nüshasında yok.

¹⁶ ince N/ince ola İ.

¹⁷ muzâf olmuştur N/muzâfdır İ.

¹⁸ mübârek İ/N nüshasında yok.

olunur didiler. *Ve beynehümâ 'ırkun yudirruhu'l-ğazabuda* olan beynehümânın zamîri hâcibeyne râcî' olması havâcib ile hâcibeyn murâd olmağı te'yîd idüp eczâ i'tibârıyla hâkîkate cem'

[N.11b] olmağı taz'îf ider ve isti'mâl-i 'Arab-ı 'urbâda dağı ıtlâk-ı cem' '*ale'l-işneyn ekşeru min en yuḥşâdır* ve '*ırk* 'ayn-ı mühmelenin kesri ve rā-yı mühmelenin sükûnıyla tamar ma'nâsınadır ve *yudirruhu* zamm-ı yâ ile fi'l-i muzâri'dir idrârdan müştakdır. *Keşretü'd-dırrati* ma'nâsına ve mef'ûl zamîri râcî'dir 'ırka ve'l-ğazab *yudirrunu* fâ'ili olup keyfiyyât-ı nefsanîyyeden bir keyfiyyetdir ki harâret-i garîziyyeyi tahrîk idüp andan galeyân-ı dem hâşıl olup veche humret 'arîz olmağa ve intifâh-ı 'urûka bâ'îşdir. Pes imdi hâşıl-ı ma'nâ mübârek iki kaşları beyinde bir tamar oldu ki aşlâ zâhir olmayup gâzabları izhâr ider idi ya'nî hâzret-i resûlullâh [İ.8a] 'aleyhi's-selâma gâzab târî olduğda ol tamar müntesih olup zâhir olur idi dimekdir. Lâkin rivâyet olundu ki resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hâzretleri hâlim olup aşlâ gâzaba gelmezler idi.¹⁹ Bu takdîrce beyne'r-rivâyeteyn münâfat lâzım gelür diyü su'âl vârid olduğda

[N.12a] cevâb oldur ki beyne'r-rivâyeteyn hâkîkatde²⁰ münâfat yokdur. Belki ikisi de şahîhadır. Zîrâ hâzret-i resûl 'aleyhi's-selâm ekşer ahvâllerinde hilm ile muttasıf olup mübârek zât-ı şerîfelerine gâzab târî olmazdı dimekdir. Ammâ ba'zı ahvâlde 'urûz gâzaba münâfî degildir yâhud hâzret-i resûl 'aleyhi's-selâm kendüleri için ve emr-i dünyevî için gâzaba gelmezlerdi. Belki intihâk-i hureme vâkıf olduklarında li'llâh gâzaba gelürlerdi ve dağı a'dâ'ullâh ile muhârebe vaqtinde. Nitekim ma'nâ-yı ahîri Şarşarî'nin bu kavli mü'eyyiddir. *Bi-cebînihi 'ırkun yudirru izâ seṭâ gâzaben 'ale'l-aḳrâni yevme ṭi'âni ve aḳne'l-'irneynide aḳnâ* feth-i hemze ve sükûn-ı kâf ve feth-i nûn ile ef'al-i tafdîldir ve kesr-i kâf ile *kınâdan* müştakdır ve *kınâ* rîzâ vezninde burnuñ ortası yumrı olmak ma'nâsınadır ve '*irneyn* kesr-i 'ayn ve sükûn-ı rā-yı mühmele ve feth-i nûn²¹ ve sükûn-ı yâ-yı tahtıyye ile muṭlak enf ma'nâsınadır didiler ve ba'zılar burnuñ katı olan kemüğine

[N.12b] ıtlâk olunur diyü beyân eylediler ve ba'zılar burunuñ ucu ki müctemî'u'l-hâcibeyn tahtında kuvvet-i meşâma olduğu maḥaldir didiler ve bu maḥalde murâd olan ma'nâ da budur. İmdi hâşıl-ı ma'nâ demek olur ki resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hâzretlerinin mübârek enflerinin vasaṭ[ı] [İ.8b] irtifâ'-ı yesir ile mürtefi' oldu ya'nî bir miqdâr yüksek oldu dimekdir. Lâkin bu terkîbde tekrâr enf müstefâd olur dinilmez. Zîrâ²² aḳnâ kelimesinin mâ-ba'dına izâfeti 'alâ tārîki't-tecrîddir. *Ve lehû nûrun ya'lûhuda lehû* zamîr resûlullâh 'aleyhi's-selâm hâzretlerine râcî'dir ve nûr zamm-ı nûn ile nefsinde zâhir ve gayrıyı muḫhir olana dirler ıtlâhda. Ammâ luğatde ziyâ ma'nâsınadır. Lâkin ba'zılar ziyâ ile nûrı fark idüp didiler ki ziyâ nûrdan²³ aḳvâdır ve etemmedir. Aña binâ'en Allâhu 'azîmü'ş-şân hâzretlerinin *hüvellezi ce'ale's-şemse ziyâ'en ve'l-ḳamere nûran*²⁴ kavlinde ziyâ şemse ve nûr ḳamere muḫf oldu didiler ve *ya'lûhu* fi'l-i muzâri'-i ma'lûmdur. Tahtında²⁵ olan zamîr-i fâ'il nûra râcî'dir

[N.13a] ve zamîr-i mef'ûl resûlullâh 'aleyhi's-selâma râcî'dir. İmdi bu vech üzere hâşıl-ı ma'nâ demek olur ki ol resûl 'aleyhi's-selâm için nûr vardır ki mübârek zât-ı şerîflerin ihâta idüp münevver olmuşlar demek olur. Ammâ *ya'lûhuda* olan zamîr-i mef'ûl 'ırneyn râcî' olur ise nitekim kelâm-ı âti bu vech[i] mü'eyyiddir. Hâşıl-ı ma'nâ demek olur ki resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hâzretlerinin mübârek enf-i şerîfleri için nûr vardır ki ol nûr mürtefi' olup leme'ân ider demek olur. Pes imdi bu vech üzere ve *yaḥsibuhu* lafzı *ya'lûhu* üzerine ma'tûfdur ve *yaḥsibuhuda* olan zamîr-i mef'ûl 'ırneyn râcî' olur ve ammâ vech-i evvele nazaran vech-i âti üzere olur. Vallâhu a'lem. *Ve yaḥsibuhu men lem yete'emmellhu eşemmede* olan zamîr ve *yaḥsibuhuda* vāv-ı âtifedir ma'tûfdur *lehû nûrun* üzerine ve *yaḥsibuhu* [İ.9a] altıncı bâbdan fi'l-i muzâri'-i ma'lûmdur. Zamîr-i mef'ûl hâzret-i resûle râcî'dir. *Ve men* feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ile *yaḥsibuhuya* fâ'ildir. *Ve lem* harf-i

[N.13b] cezm ve *yetemmelhu* fi'l-i muzâri'-i meczûm olup mef'ûl zamîri mübârek vech-i şerîflerine râcî' olup te'emmülünden müştakdır ve te'emmül ise şey'in künhine ve hâkîkat ü nihâyetine vâsıl olmak için i'âde-i nâzar eylemege dirler ve aşlında tefe'uldür *emelden* me'hûz olmak üzere. Zîrâ insân gâlibâ i'âde-i nâzara ihtimâm eylemez. İllâ emel ve recâsı olan şey'de ider. Ba'dehû ma'nâsının lâzımına ıtlâk olunup anda isti'mâlî şâyi' olmağa hâkîkat oldu. Zîrâ emel ve recâyâ i'âde-i nâzar lâzımdır ve *eşemm* feth-i hemze ve şîn-ı mu'ceme ile ve feth-i mîm-i müşeddede ile *yaḥsibu* fi'linin mef'ûl-i şânîsidir. *Şememden* müştakdır. İmdi *şemem* feth-i şîn-ı mu'ceme ile enfiñ kaşabasının vasaṭında olan irtifâ'a

¹⁹ gelmezlerdi N/gelmezler idi İ.

²⁰ hâkîkatde N/İ nüshasında yok.

²¹ feth-i nûn İ/kesr-i nûn N.

²² Zîrâ N/ Zîrâ ki İ.

²³ ziyâ nûrdan N/İ nüshasında yok.

²⁴ Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan (*Kur'an Yolu*, 07 Şubat 2025, el-Yûnus 10/5).

²⁵ ma'lûmdur. Tahtında N/ma'lûm tahtında İ.

dirler ve ba'zılar katında şemem enfiñ tûlidir. Seyelân ve diğkat ile ma'an lâkin ma'nâ-yı evvel eşahh ve eşher olup bu ma'kama ensebdir. İmdi hâşıl-ı ma'nâ demek olur ki hâzret-i resûl 'aleyhi's-selâmıñ mübârek

[N.14a] vech-i şerîflerine nâzır olan 'alâ vechi'd-diğka nazar eylemese mübârek enf-i şerîflerini eşemm zann eylerdi mübârek vech-i şerîfleriniñ farṭ-ı nûrâniyyetine binâ'en. Ma'-hâzâ eşemm anlarda mevcûd degil idi dimekdir ve lâkin su'âl teveccüh ider ki bu taḳdîrce aḳne'l-enf 'ibâret ile bunuñ beyninde tedâfû' hâşıl olur diyü. Cevâb budur ki tedâfû' medfû'dur. Zîrâ mübârek enf-i şerîfleriniñ vasaṭında irtifâ'-ı ḳalîl var idi. Ammâ şemem 'add olacaḳ mîḳdâr degil idi dimekdir. Ve *keşşel-liḫyetide keşse* [İ.9b] feth-i kâf ve sâ-yı müşellese-i müşeddede ile ḳaba şaḳal ma'nâsınadır. Zîrâ vâfirü'l-liḫye olan kişiye fülân keşse'l-liḫye dinür Luğat-i 'Arab'da ve liḫyeye izâfeti 'alâ ṭarîḳi't-tecrîddir. Lâkin bu ma'kâmda murâd hâzret-i resûlullâh 'aleyhi's-selâmıñ mübârek liḫye-i şerîfeleri vâfir oldı, ammâ ziyâde ṭavîl ve ziyâde 'arîz degil idi, belki mübârek liḫye-i şerîfeleriniñ her ciheti i'tidâl üzere olup degirmi oldı dimekdir. Lâkin

[N.14b] bu taḳdîrce peygamber 'aleyhi's-selâm hâzretleriniñ *min se'âdeti'l-mer'i ḫuffetu liḫyetihi*²⁶ hadîs-i şerîfleri bu ma'kama mu'arîzdır diyü su'âl geldikde cevâb budur ki hadîs-i şerîf olduğı şâbit olmayup ma'lûm degildir. Şâbit olup hadîs-i şaḫîḥde olur ise murâd *ḫuffet* ile ziyâde ṭavîl olmamasıdır. Ḥaḳîkatde hadîs ile kelâm beyninde tedâfû' yokdur hadîs-i şerîf olduğı teslîm olunduğı taḳdîrce. Ve *ed'ace ef'al-i tafḳîldir*. *De'acdan* müştakdır. *De'ac* ise fethateyn ile gözün vüs'atine ve siyâḫı beyâzınıñ şiddetine dirler. İmdi hâşıl-ı ma'nâ ol nûr-ı maḫz olan mübârek gözleri vâsi' olup siyâḫı siyâḫ olmada ve beyâzı beyâz olmada ziyâde oldı dimekdir. *Sehle'l-ḫaddeynide sehl* feth-i sîn-i mühmele ve sükûn-ı hâ ile ḫaddeyne muzâfdır ve *ḫaddeyn* feth-i hâ-yı mu'ceme ve dâl-ı müşeddede ile necdeyn vezninde ḫaddiñ teşniyesidir ve *ḫadd* yañaḳ ma'nâsınadır ya'nî

[N.15a] *sehle'l-ḫaddeyn* ile murâd ḡayr-ı mürtefi'u'l-vecne dimekdir ve *vecne* ise feth-i vâv ve sükûn-ı cîm yâḫud kesr-i cîm veyâḫud feth-i cîm veyâḫud zamm-ı cîm ile yañaḡıñ göz altında olan yumrı yeri dimekdir. İmdi [İ.10a] hâşıl-ı ma'nâ hâzret-i ḫabîb-i ekrem 'aleyhi's-selâmıñ mübârek yañaḡlarınıñ²⁷ vecnesi ziyâdesiyle yumrı ve etlû olmayup belki i'tidâl üzere oldı dimekdir. Zîrâ ziyâde yumrı ve etlû olmaḳ memdûḫ degildir ve ba'zılar *sehle'l-ḫaddeyni* dimekle murâd²⁸ ṭalıḳı münbasıṭ oldılar dimekdir didiler ya'nî *ṭalıḳ* feth-i ṭâ ve kesr-i lâm ile şıfat-ı müşebbehedir. Beşâset-i inbisât ma'nâsınadır. Nitekim mâ-ba'dında olan münbasıṭ daḫı ṭalıḳ lafzını tefsîr gibi olup ma'nâsını müziḫdir. İmdi bu taḳdîrce hâşıl-ı ma'nâ demek olur ki mübârek yüzleri ḡüleç oldı. Bu ma'nâ daḫı murâd olmaḳ ba'id degildir. Ve *ḡalî'al-femide*

[N.15b] *ḡalî'* dâd-ı mu'cemeniñ fethiyle inşikâḳ-ı femiñ tûli ma'nâsına olup mâ-ba'dına muzâfdır ve *fem* feth-i fâ ve sükûn-ı mîm ile aḡız ma'nâsınadır. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûlullâh 'aleyhi's-selâm hâzretleriniñ mübârek fem-i şerîfleriniñ inşikâḳı ṭavîl oldı dimekdir ve 'inde'l-'Arab tûl-i inşikâḳ-ı fem memdûḫ olup anıñla temeddûḫ iderler ammâ ḡıḳ-ı inşikâḳı ḳatlarında ma'yûb olandandır. Zîrâ evvelki feşâḫate dâll olup şânî 'ademine dâll olduğına binâ'endir. Lâkin şu'arâ'-i müvelledîn şıḡar-ı fem ile temeddûḫleri ḫaṭâ olup mültefetün ileyh degildir. Ve *eşnebe* feth-i hemze ve sükûn-ı şîn-ı mu'ceme ve feth-i nûn ile *zû-şeneb* ma'nâsına şıfat-ı müşebbehedir ve *şeneb* fethateyn ile şol dişe dirler ki ḡâyet beyâz ve berrâḳ ola ve keskin ola *ḫiddetun fi'l-esnâni* ma'nâsına. Lâkin ba'zılar *şeneb* femiñ berd ü 'uzûbetine ıtlâḳ [İ.10b] olunur didiler. Ammâ murâd ma'nâ-yı evvel olmaḳ azherdir egerçi ma'nâ-yı şânîniñ i'tibârı da

[N.16a] cā'iz ise. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûlullâh 'aleyhi's-selâm hâzretleriniñ mübârek dişleri incü gibi beyâz ve berrâḳ olup ve ḫadîḫ oldı dimekdir. Ve *müfellice'l-esnânide müfellic* ism-i fâ'il olup tef'il bâbındandır ve muzâfdır mâ-ba'dına ve *esnân* feth-i hemze ve sükûn-ı sîn ile sinniñ cem'idir ve *sinn* diş ma'nâsınadır ve *müfellic* zamm-ı mîm ile felecden müştakdır ve *felec* fethateyn ile diş seyrek olmaḡa dirler. Lâkin cümle dişleriñ seyrek olmaḡlığı degil belki tebâ'üd beyne's-senâyâ ve'r-rebâ'ıyyât ma'nâsınadır²⁹ yâḫud tebâ'üd beyne's-senâyâdır faḳaṭ didiler. Nitekim Ḥâzret-i 'Alî kerremallâhu vechehiñ eflecü's-senâyâ buyurduḡları ma'nâ-yı şânîyi mü'eyyiddir. İmdi bu ma'kâmda esnân ile murâd faḳaṭ senâyâ ola yâḫud senâyâ ve rebâ'ıyyâtır. İtlâḳ üzere degildir. Zîrâ cümle dişleriñ seyrek olması ma'yebdir ve senâyâ feth-i sâ-yı müşellese ile seniyyeniñ cem'idir. Feth-i sâ ve sükûn-ı nûn ve feth-i yâ ile şol ön dişler ki mecmû'ı dört 'aded olup ikisi

[N.16b] üstde ve ikisi altdadır³⁰ ve rebâ'ıyyât feth-i râ-yı mühmele ve bâ ve kesr-i 'ayn ve yâ-yı muḫaffefe ile rebâ'ıyyeniñ cem'idir şemâniyye vezninde. Bunlar daḫı şol dişlerdir ki senâyâ ile nâb beynindedir ve nâbdan murâd azu dişleridir. İmdi bu ma'kâmda *'ademi telâşuḳı esnân* ile murâd nâbdan ḡayrisıdır. Evvelki ma'nâya nazaran ve fâ'ide'-i 'adem-i telâşuḳ

²⁶ Bir kişinin mutluluḡu, sakalının az olmasıdır.

²⁷ mübârek yañaḡlarınıñ N/mübârek yañaḡlarınıñ İ.

²⁸ murâd N/İ nüshasında yok.

²⁹ ma'nâsınadır N/ma'nâsına İ.

³⁰ ikisi üstde ve ikisi altdadır N, İ/ikisi üstinde ve ikisi altdındadır E.

femiñ enkā vü aṭyeb olup rāyiḥa-i keriheden ḥulūşıdır. Lâkin bu fā'ide ma'nâ-yı evveli müreccih olmağla ol ma'nâ taḳdīm olundu. [İ.11a] Hâşıl-ı ma'nâ resûlullâh 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mübârek şenâyâ vü rebâ'ıyyâtı birbirinden münfaşıl oldu dimekdir. Ve *daḳıka'l-mesrubetide* daḳıḳ feth-i dâl ve kesr-i kâf ile ince ve uzun ma'nâsınadır ve şey'-i ḡāmıza daḳı daḳıḳ ıtlâk olunur. Lâkin bu maḳâmda murâd evvelki ma'nâdır ve muzâfıdır mesrûbe kelimesine. *Mesrûbe* daḳı feth-i mîm ve sükûn-ı sîn-i mühmele ve zamm-ı rā-yı mühmele ve feth-i bâ-yı muvaḥḥede ile göğüsden göbege vâşıl olan kıla dirler. Daḳıḳ ile tavşifden

[N.17a] murâd oldur ki resûlullâh 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mesrûbeleri 'arîz ve ṭavîl ve mütekâşif olmaduḡını iş'ârdir. İmdi bu maḳâma gelince teḳaddüm eyleyen esmâ-i manşûbeler kelime-i kâne-i sâbıkanın ḥaber ba'de ḥaberi yâḥud ḥaberinden bedel olurlar. Nitekim ba'zısında beyân olunmuş idi. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûlullâh 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mübârek göğüs-i şerîflerinden sürre-i şerîfelerine vâşıl olan şa'r ince olup ḥaṭṭa müşâbih olup 'arîz ve mütekâşif degil idi dimekdir. Ve *kâne 'unukuhû cîde dumyeyinde* olan 'unukuhû zamm-ı 'ayn-ı mühmele ve nûn kâf ile kâne fi'liniñ ismidir. Ḥazret-i resûle râcî' olan zamîre muzâfıdır ve boyun ma'nâsınadır rakabe gibi. Ve *cîd* kesr-i cîm ve sükûn-ı yâ ile ol daḳı boyun ma'nâsınadır. Fi'l-i kâneniñ ḥaber-i manşûbıdır ve dumye kelimesine muzâf olmuşdur. Ammâ *dumye* zamm-ı dâl-ı mühmele ve sükûn-ı mîm ile ve feth-i yâ-yı taḥtiyye ile şol şürete dirler ki ağaçdan yapılmış

[N.17b, İ.11b] olup envâ'-ı nuḳûş ile münâḳkaş ola. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûlullâh 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mübârek boyunları ḡayet beyâz ve laṭîf ve ṭavîl olmada dumyeniñ boynı gibi oldu dimekdir. Nitekim *fi şafâ'i'l-fıḍḍati* kavliyle bu ma'nâyâ işâret eyledi ve *fi şafâ'i* câr-ı mecrûr ile kâne fi'liniñ ḥaber ba'de ḥaberi yâḥud³¹ ḥaberinden bedel olur ve *şafâ'i* feth-i şâd-ı mühmele ve fâ ile ḥâliş ma'nâsınadır. Zîrâ şey'in maḡşûş olmayup ḥâliş olanına şâfi dirler ve muzâfıdır *fıḍḍa* kelimesine. Ve *fıḍḍa* kesr-i fâ ve feth-i dâd-ı müşeddede ile gümüş ma'nâsınadır. İmdi hâşıl-ı ma'nâ peygamber³² 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ mübârek 'unḳ-ı şerîfleri rakabe-i dumye gibi şafâ'-i fıḍḍada oldu ya'nî ḥâliş gümüş gibi beyâz oldu dimekdir. Bu daḳı resûlullâh 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ esmer olmadıkları te'yîd ider. Lâkin peygamber³³ 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm ḥazretleriniñ 'unḳ-ı şerîflerin cîdi dumyeye teşbîh ol ma'nâyadır ki

[N.18a] anıñ şânî'i aña taḥsînde mübâlağa idüp ve manzar-ı nâsda her vechle ḥüsni müsellemler ü müşâhed ü maḥsûs olmağla mücerred tefhîm için teşbîh olunmuşdur. Yohsa *cîdi dumye* 'unḳ-ı şerîflerinden ḥasende aḳvâ olduḡundan degildir. Belki emr ber-'aks olduḡı nümâyandır. Zîrâ şun-ı ḥâliḳ ile şun-ı maḥlûḳ müsâvî olmaduḡı herkesiñ ma'lûmıdır. 'Ale'l-ḥuşûş ol şunu' ki kâ'inât anıñ ḥürmetine ḥalḳ olan zât-ı pâke³⁴ ta'alluḳ ide. Anda teşbîh-i ḥaḳîḳî [İ.12a] ne keyfiyyet ile müteşavverdir ki belki mücerred tefhîm murâd olduḡındandır. Ve *mu'tedile'l-ḥalḳide* *mu'tedil* ifti'âl bâbından ism-i fâ'ildir ve muzâfıdır *el-ḥalḳi* kelimesine. Mu'tedil mütevassıt ma'nâsınadır ve *ḥalḳ* feth-i ḥâ-yı mu'ceme ve sükûn-ı lām ile ḥilḳat ma'nâsınadır. Lâkin bu maḳâmda i'tidâl-ı ḥilḳatleri ile³⁵ murâd tûl kışar beyninde tavassuṭ ve simen ḥuzâl beyninde mutavassıt olduḡlarıdır. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretleri mu'tedilü'l-ḥilḳat ve mütenâsibü'l-a'zâ

[N.18b] olmağla aḥsen-i taḳvîmde müstaḳîm oldu dimekdir. Ve *bâdinen* feth-i bâ ve kesr-i dâl ile etine tolu olan zâta dirler. Hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretleri mübârek a'zâ'-i şerîfeleri ḡayet ince olmayup belki etlûce oldu dimekdir ve buña mürâdif kılup *mutemâsiken* kavlini şîfat eyledi ve ba'zı nüshada *mutemâsik* vâḳî' olmuşdur ref' ile. Bu taḳdîrce *ḥüve* mutemâsik kuvvetinde olup mübtedâ-yı maḥzûfa ḥaber-i vâḳî' olur. İmdi hâşıl-ı ma'nâ mübârek a'zâ-yı şerîfeleriniñ birbirine şiddet-i irtibâḥı olup kuvve-i münâsebeti olup 'adem-i istirḥâsı olmağla ba'zısı ba'zısını mümsik oldu dimekdir. Ve *sevâ'e'l-baṭni ve's-şadrîde* *sevâ'* feth-i sîn vâv ile kâne-i şâniyyeye ḥaber ba'de ḥaberi yâ ḥaberinden bedeldir tesâvî ma'nâsına ya'nî berâberlikdir³⁶ murâd ve muzâfıdır baṭn kelimesine ve *baṭn* feth-i bâ-yı muvaḥḥede ile ḳarın ma'nâsınadır ve şadr

[N.19a] daḳı baṭn üzerine ma'tûf olup göğüs ma'nâsınadır. Hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḥazretleriniñ şadr-ı [İ.12b] şerîfleriyle mübârek baṭn-ı şerîfleri berâber olup aḥadühümânın aḥere ḳaṭ'â³⁷ irtifâ'ı olmayup kemâl-i tesâvî ile mütesâviyân oldılar dimekdir. *Muṣṭiḥa's-şadrîde* *muṣṭiḥ* zamm-ı mîm ve kesr-i şîn-ı mu'ceme iledir ve ba'zılar feth-i mîm ile ḳırâ'at olunur diyü rivâyet eylediler. Ma'nâsı şol göğüsdür ki 'arîz-i müttesi' ola baṭna müsâvâtıyla. Ma'an

³¹ yâḥud İ/yâ N.

³² peygamber N/peyâmbir İ.

³³ peygamber N/peyember İ.

³⁴ "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım." anlamına gelen ve kutsi hadis olduḡu rivâyet edilen söze işâret edilmektedir.

³⁵ i'tidâl-i ḥilḳatleri ile İ/i'tidâl-i ḥilḳatleriyle N.

³⁶ berâberlikdir İ/berâberlikdir N.

³⁷ ḳaṭ'â İ/ḳaṭ'en N.

aşlâ ol şadrda tekâ'us ve inhiḫâz olmaya ve şadra muzâf olmuştur. Lâkin bu makâma gelince tekaddüm eyleyen esmâ ki muzâf olduğu şey'in ma'nâsı kendüde melhûz ola izâfetleri 'alâ ʔarîkî't-tecrîd olur. Nitekim ba'zısında beyân eyledik. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḫazretlerinin sîne-i şerîfeleri nûr-ı sâî' gibi leme'an idüp ḡâyet ile³⁸ vâsî olup irtifâ' ve inhiḫâzdan berî oldı dimekdir.

[N.19b] Ba'zı nüshada *muşîḫa's-şadri* bedeline *vâsî'a's-şadri vâkî'* olmuştur. İki nüshanın da me'âlî vâhiddir. Ve *ba'ide mâ-beyne'l-menkebeynide* *ba'id* naşb ile kâne-i muḫaddereniñ ḫaberidir. Taḫdîri *kâne'n-nebiyyu 'aleyhi's-selâm ba'ide mâ-beyne'l-menkebeyni* dimekdir ve muzâfdır. Mâ-ba'dında mâ'u'l-mevşûliyye ve *menkebeyn* feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ve kesr-i kâf ile teşniye-i menkibdir ve menkib omuz ma'nâsınadır. Bunda bu'd ile murâd si'atdır. Zîrâ si'atden ḡâh olur bu'd ile ta'bîr olunur ve ḡâh 'azîm ile ta'bîr olunur. Aña binâ'en ba'zı nüshada *ba'id* bedeline 'azîme'l-menkebeyn vâkî' olmuştur. Me'âl-i nüshateyn vâhiddir. Hâşıl-ı ma'nâ ḫazret-i resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm yaşşı yağrlı olup mübârek omuzları vâsî [İ.13a] oldı dimekdir. Zîrâ menkebeyn mâ-beyninde olan bu'da si'at lâzım gelür. Ve *daḫme'l-kerâdisde* *daḫm* feth-i ḫâd-ı mu'ceme ve sükûn-ı ḫâ-yı mu'ceme ile şıfat-ı müşebbehe olup ḡalıḫ ma'nâsına yâḫud keşîrû'l-laḫmi 'azîmü'l-cirmi

[N.20a] ma'nâsına olup kerâdis lafzına muzâfdır ve *kerâdis* daḫı feth-i kâf ve râ-yı mühmele ve kesr-i dâl-ı mühmele ve sükûn-ı yâ-yı taḫtiyye ve sîn-i mühmele ile *kürdûsuñ* cem '[i] olup ol daḫı zamm-ı kâf ve sükûn-ı râ-yı mühmele ve zamm-ı dâl-ı mühmele ve sükûn-ı vâv sîn ile muṭlak 'azîm ma'nâsınadır. Ammâ 'inde'l-ba'z şol iki kemik başları ki mafşal-ı vâhidde biri birine mülâkî olur. Menkebeyn ve rekbeteyn mirfaḫayn ka'beyeyn gibi. Lâkin evvelki ma'nâ aḫherdir. Nitekim *daḫme'l-izâm* rivâyeti de anı mü'eyyiddir. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḫazretlerinin mübârek cesed-i şerîflerinde olan 'izâm-ı şerîfeler keşîrû'l-laḫm³⁹ oldı yâḫud iri ve şâḫâne oldı dimekdir. Hâşıl ol server-i kâ'inât 'aleyhi't-taḫiyye ve 'ş-şalavât ḫazretlerinin cüsse-dâr⁴⁰ olmaların iş'âr u beyândır. Ve *envere'l-mutecerredide* *enver* feth-i hemze ve sükûn-ı nûn ve feth-i vâv ile nûrlu ve rûşen nesne ma'nâsına olup neyyir ü müşrîḫ

[N.20b] ma'nâsına ism ola yâḫud nûrda ziyâde ma'nâsına ef'al-i tafḫîl olup mâ-ba'dında olan mütecerred lafzına muzâfdır⁴¹ ve *mütecerred* mütekerrem vezninde ism-i mef'ûl olup tecerrüdden müştakdır ve tecerrüd ise keş ve ref'i şiyâb ma'nâsınadır. Lâkin enver ef'al-i tafḫîl olur ise mübârek a'zâ-yı mestûre-i şerîfelerinin nûrı mekşûfe-i [İ.13b] şerîfelerinden ziyâde olmak lâzım geldikde te'vîli oldur ki taḫte's-şiyâb olan a'zâ-i mübârekeleri şems ü hevâya mülâkî olmamaḡla eṭrâf-ı mekşûfeden ebyaz olması i'tibâriyledir. Yoḫsa mestûreniñ mekşûfeye rüçḫânı olduğundan degildir. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḫazretlerinin taḫte's-şiyâb olan a'zâ-yı şerîfeleri mekşûf⁴² olan 'uẗv-ı şerîfleri gibi neyyir-i müşrîḫ oldı dimekdir. Lâkin resûl-i ekrem şallâllâhu 'aleyhi ve sellem ḫazretlerinin vaşf-ı şerîflerinde ezherü'l-levn tavşîfi bu ma'nâya

[N.21a] münâfidir diyü su'al geldikde cevâb budur ki mâ taḫte's-şiyâba şems mübâşir olmamaḡla beyâz-ı ḫâliş olup sâ'iri bunuñ ḫilâfına mülâbisdir didiler. Ammâ ezherü'l-levn şerḫinde virdüğimiz cevâblar da bu maḫalde cevâb olur. Ve *mevşûle mâ-beyne'l-lebbeti ve's-surreti bi-şa'rin yecrî ke'l-ḫaṭṭide* *mevşûl* vaşldan ism-i mef'ûldür ulaşmış ma'nâsına. Mâ', el-mevşûle muzâfdır ve *beyne* zarf olup muzâfdır *lebbe* lafzına ve *lebbeh* feth-i lâm ve teşdîd-i bâ-yı muvaḫḫede ve âḫirinde hâ-yı sekte ile şadr ya'nî göḡüs ma'nâsınadır. Ammâ ba'zılar deveniñ ve şıḡırın mevzi-i naḫrıdır *menḫarun mine's-şadri* ma'nâsınadır didiler ve daḫı ba'zılar şadrda mevzi'ü'l-kılâde ma'nâsınadır didiler⁴³ ve daḫı *ve's-surreti* zamm-ı sîn-i mühmele ve feth-i râ-yı mühmele ve müşeddede ile göbek ma'nâsına *lebbe* üzerine ma'ṭûfdur ve *bi-şa'rin* ḫarf-i cerr ile mecrûr ve şîn-ı mu'ceme-i meftûḫa ile kıl ma'nâsına olup lafz-ı mevşûle mûte'allıḫdır ve *yecrî* daḫı *cerâ yecriden* fi'l-i muzâri-i ma'lûmdur [İ.14a] ve *ke'l-ḫaṭṭide* kâf mişl ma'nâsına ism olup ḫaṭṭa muzâf

[N.21b] olmuştur ve ḫaṭṭ nokṭateyn-i müteḫâbileteyn beyninde vâşıl olana dirler. Hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm ḫazretlerinin mübârek şadr-ı şerîfleri ile sürre-i şerîfelerinin mâ-beyni bir kıl ile ulaşmış oldı ki şa'r-ı nokṭateyn-i müteḫâbileteyn beyninde cârî olan ḫaṭṭ gibi idi rakîḫ olmada dimekdir. Nitekim *daḫka'l-mesrûbetide* bu ma'nâ sebḫat eyledi ve *lebbe* ile murâd fevḫa's-şadr olan çukurdur. Güyâ ki ol bir nokṭa menzilesinde olup sürre-i şerîfeleri daḫı nokṭa-i âḫeri menzilesinde olmak ile beynehümâda vâşıl olan şa'r-ı rakîḫ ḫaṭṭa müşâbih olmaḡla 'alâ ʔarîkî't-teşbîḫ zıkr olunmuştur. Ve *âriye's-sedyeyni mâsivâ zâlikede* 'ârî feth-i 'ayn-ı mühmele ile 'uryândan müştak ism-i fâ'il olup sedyeyn

³⁸ ḡâyet ile N/ḡâyetle İ.

³⁹ keşîrû'l-laḫm N/keşîr İ.

⁴⁰ Cüsse kelimesi metinde sin harfi ile yazılmıştır.

⁴¹ mütecerred lafzına muzâfdır N/İ nüshasında yok.

⁴² mekşûf N/mekşûfe İ.

⁴³ ve daḫı ba'zılar şadrda mevzi'ü'l-kılâde ma'nâsınadır didiler İ, E/N nüshasında yok.

lafzına muzâfdir ve *şedyeyn* dağı feth-i sâ-yı müşellese ve sükûn-ı dâl-ı mühmele ve feth-i yâ-yı tahtıyye-i ulâ ve sükûn-ı tahtıyye-i sâniyye ile şedyîñ teşniyesi olup şedy dağı⁴⁴ meme ma'nâsınadır. Lâkin lafz-ı şedy⁴⁵ *Şihâh-ı Cevherî* şahibiniñ zâhib olduğı

[N.22a] üzere recül ve mer'eniñ memesine şamildir. Ammâ ba'zılar şedy mer'eye mahşûş olup recülüñ memesine kesr-i sâ-yı müşellese ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı dâl-ı mühmele ve feth-i vâv ile şinduve itlâk olunur didiler. Pes imdi şedyeyn bedeline şinduveteyn rivâyeti de buña binâ'endir. Ammâ 'uryân-ı şedyeyn ile murâd ba'zılarıñ zehâbına göre üzerlerinde şa'r olmamağdır ve ba'zı âher murâd lahm olmamağdır didi. Zîrâ *eş'ar* olmaları aşağıda [İ.14b] sâbitdir. Murâd kılet-i lahmıdır diyü serd-i sened eyledi. Lâkin vech-i evvel evlâdır. Aña binâ'en ki sa'âdetle mübarek vücûd-ı şerifleriniñ *eş'ar* olması muhtlak degildir ki şedyeyn-i şerife'ye şamil ola. Belki mukayyedir. Nitekim gelür diyü cevâb virildi ve mâ-sivâda *mâ* mevşûledir ve *sivâ* kesr-i sîn-i mühmele ve feth-i vâv ile gayr ma'nâsına olup zâlik lafzına muzâfdir ve zâlik ism-i işâretidir. Müşârün ileyhisi sürre ile lebbe mâ-beyninde olan şa'r-ı mübarek olup bu mecmû' şedyeyn lafzından bedel olmağ üzere mecrûr olmuştur diyü beyân eylediler. İmdi hâşıl-ı ma'nâ

[N.22b] resûl-i ekrem ve nebiyy-i muhterem şallallâhu 'aleyhi ve sellem hazretleriniñ vücûd-ı enverleri ol şa'r-ı mübarekiñ gayrıdan 'ârî olucudur dimekdir ve lâkin Allâhu a'lem murâd *havâlî mâ-beyne's-sürreti ve'l-lebbeti* olmağdır ki zîrâ mâ-ba'dında mezkûr bu murâda karînedir. Ve *eş'âre'z-zirâ'ayni ve'l-menkebeynide eş'are* feth-i hemze ve sükûn-ı şîn-ı mu'ceme ile *keşîrî'ş-şâ'ri* ma'nâsına ism olup cem'i *eş'âr* gelüp zîrâ'ayn kelimesine muzâfdir ve *zîrâ'ayn* dağı kesr-i zâl-ı mu'ceme ve feth-i râ-yı mühmele ve 'ayn-ı mühmele ile zîrâ'îñ teşniyesidir ve zîrâ' kavlinde mirfâk ile taraf-ı eşâbî' beynine dirler *ve'l-menkebeynide* vâv-ı âtife olup zîrâ'ayn üzerine ma'tûfdur ve *menkebeyn* dağı feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ve kesr-i kâf ve feth-i bâ-yı muvaḥḥede ve sükûn-ı yâ-yı tahtıyye ile menkibenîñ teşniyesidir ve menkib omuz ma'nâsınadır ve dağı ve *e'âlî'ş-şadride e'âlî a'lân* cem'i olup zıdd-ı esâfildir. Mâ-kablinde⁴⁶ mecrûre ma'tûf olup [İ.15a] mâ-ba'dında olan lafz-ı şadra muzâfdir. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm

[N.23a] hazretleriniñ mübarek kolları ve omuzları ve mübarek şadr-ı şerifleriniñ yüksekleri keşîrî'ş-şâ'r oldı dimekdir. Ve *ṭavîle'z-zendeynide* ṭavîl feth-i tā-yı mühmele ve kesr-i vâv ile uzun ma'nâsına zendeyn lafzına muzâfdir ve *zendeyn* dağı feth-i zâ-yı mu'ceme ve sükûn-ı nûn ve feth-i dâl-ı mühmele ve sükûn-ı yâ-yı tahtıyye ile zend lafzınıñ teşniyesidir. Feth-i zâ-yı mu'ceme ve sükûn-ı nûn ile cem'i ez-nâd ve ez-nud ve zenâd gelür. Ammâ zend luğatda koluñ bilekde olan maḥşâlına dirler re'sü'z-zirâ' ma'nâsına ibhâm ve ḥınşır tarafından. Lâkin bu maḥşâda murâd 'azm-i zirâ'dır. Tûl karînesiyle zikrî'l-cüz' ve irâdetü'l-küll kâ'idisi üzere mecâz-ı mürsel olur. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm mübarek kolları uzun oldı dimekdir. *Rahbe'r-râḥatide rahbe* zamm-ı râ-yı mühmele yâḥud feth-i ile ve sükûn-ı hâ-yı mühmele ile vâsî' ma'nâsına olup ḥasune bâbındadır ve ruḥub dağı zamm-ı ile luğatde gelmişdir ve vüs'at ma'nâsına ve 'Arab-ı urbânîñ

[N.23b] merḥaben ve ehlen kavlinde olan merḥaben dağı bu ma'nâya olup taḳdîri *eteyte si'aten ve eteyte ehlen feste'nis velâ testevḥiş*⁴⁷ dimekdir. Lâkin ruḥub rāḥa lafzına⁴⁸ muzâfdir ve rāḥa feth-i rā-yı mühmele ve feth-i hâ-yı mühmele ile el ayası dimekdir dâḥilü'l-keff ma'nâsına cem'i rāḥ gelür. Hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleriniñ mübarek el ayaları vâsî' oldı dimekdir. Ve *şesne'l-İ.15b* keffeyn *ve'l-ḳademeynide* *şesn* feth-i şîn-ı mu'ceme ve sükûn-ı sâ-yı müşellese ile et-ile ṭolu dimekdir ve muzâfdir keffeyn lafzına ki feth-i kâf ve fâ-yı müşeddede ile keffîñ teşniyesidir ve keff el ma'nâsınadır ve ḳademeyn keffeyn üzerine ma'tûf olup ḳademiñ teşniyesidir ve ḳadem ayak ma'nâsınadır. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm hazretleriniñ mübarek yedeyn-i şerife'ye ve ḳademeyn-i şerife'ye etine ṭolu olup elyen ü elṭaf idi. Nitekim Enes raḳıyallâhu 'anh hazretleriniñ *mâ mesestu*

[N.24a] *ḥarîren el-leyyine min keffihî şallallâhu 'aleyhi ve sellem*⁴⁹ ḥadîs ve İbn Baṭṭâl hazretleriniñ *kânet keffehü şallallâhu 'aleyhi ve sellem mümteli'eten laḥmen ma'a ḍaḥā metihā leyyineten*⁵⁰ kavli bu ma'nâyı te'yîd ider. Ve *sâ'ile'l-eṭrâfide* sâ'il nâşır vezninde ṭavîl ma'nâsına olup lafz-ı eṭrâfa muzâfdir ve *eṭrâf* feth-i hemze ve sükûn-ı tā-yı mühmele ile olup murâd aşâbî' u keff ü ḳadem olur. Lâkin 'alâ ṭarîḳi'l-isti'âreti'l-mekniyye ve't-taḥyîliyyedir bu kelâm. Zîrâ seyelân-ı lâzım-ı mâ' olup eṭrâfa isnâd-ı isti'âre-i taḥyîliyye olup karîne-i seyelân ile eṭrâfî mâye-i teşbîh-i mekniyye olur. Hâşıl eṭrâf-ı bürkeden seyelân iden 'ayna teşbîh olmuştur ṭulde ve şafâda ve beyâzda ve lînde. İmdi hâşıl-ı ma'nâ hazret-i resûl-i ekrem

⁴⁴ şedy dağı N/şedy İ.

⁴⁵ lafz-ı şedy N/şedy İ.

⁴⁶ mâ-kablinde N/mâ-kablde İ.

⁴⁷ Bollukla geldin, hoş geldin. Rahat ol ve kendini yalnız hissetme.

⁴⁸ rāḥa lafzına N/rāḥa İ.

⁴⁹ Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in elinden daha yumuşak bir ipeğe dokunmadım.

⁵⁰ Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in avcu, etine dolgundu; büyüklüğüne rağmen yumuşaktı.

‘aleyhi’s-selām hazretleriniñ mübârek aşâbi’ ve keffeyn ve kademeyn-i şerîfeleri tavîl olup mâ’-i hâliş gibi berķ ve leme‘ân ider idi

[N.24b] demekdir. Ve *kāle sā’ine’l-eṭrāfide sā’in kā’in* vezninde [İ.16a] āhiri lâmdan mübeddele-i nûn ile sā’il ma’nâsınadır. Nitekim Cibrîl ile Cibrîn ve İsmâ’il ile İsmâ’in bir ma’nâya olduğı gibi. Lâkin İbn Ebî Hâle raḍiyallāhu ‘anh hazretlerinden rivāyet eyleyen râvî şekk itmekle ikisini de getürdi. Hâşılı İbn Ebî Hâle raḍiyallāhu ‘anh hazretleri lâm ile sā’il yohsa nûn ile sā’in buyurdılar. Râvî hazretleriniñ cezmleri olmamağla li-ecli’l-ihtimâm ikisini de zıkr buyurdılar ve dağı *ve sā’ire’l-eṭrāfide sā’ir bâķi yāḥud cemî’* ma’nâsınadır. Lâkin bu kelām hazret-i râvîden şekk olmak üzere degildir. Belki rivāyet-i uḥrâdır. Lâkin bu rivāyete göre sā’ir mecrûr olup kademeyn üzerine ma’tûf olur. İmdi hâşıl-ı ma’nâ resûl-i ekrem ‘aleyhi’s-salātu ve’s-selām hazretleriniñ keffeyn-i şerîfeteyni

[N.25a] ve kademeyn-i kerîmeteyni etine ṭolu olduğı gibi bâķi a’zâ-yı şerîfeleri dağı etine ṭolu oldu demek olur. Vallāhu a’lem. Ve *sebt’e’l-aṣabide sebtî sîn-i* mühmeleniñ fethi ve bâ-yı⁵¹ muvaḥḥedeniñ sükûnıyla mûmtedd ma’nâsınadır ki ta’aḳḳud-ı veşîķ olmaya ve lafz-ı ‘aṣaba muzâfdır. Lâkin ‘aṣab feth-i ‘ayn-ı mühmele ve şād ile siñir ma’nâsınadır İbn Enbârî’niñ zabtına göre. Ammâ İbn Eṣîr ile Herevî ittifâķ idüp feth-i kâf ile ḳaṣab zabt eylediler. Buña göre ma’nâ sā’idân ve sâķân demek olur didiler ve ba’zılar rivāyeteyn-i tevfiķ içün ‘uṣab ile de murâd⁵² siñir degil belki ‘izâm-ı sâķayn ile sā’ideyndir mecâzen didiler. Zîrâ ‘aṣabıñ ‘azme mücâvereti olmağla *zıkrü’s-şey’i ve irâdetü* [İ.16b] *mücâvirihî* ḳabîlinden mecâz-ı mürsel olur. Buña göre rivāyeteyn ile⁵³ murâd ‘azmü’s-sâ’idi ve’s-sâķ olur. Lâkin ‘aṣab ile bu ma’nâ-yı irâde mecâz olup

[N.25b] ḳaṣab ile irâdesi ḥaķîķatdır. Lâkin bu tevciḥ cidden ba’iddir diyü taṣriḥ eylediler. Vechi bu’du luğatde ‘aṣab, ‘azm ma’nâsına geldüğü *mesmû’un mine’s-ṣiķât* degildir. İmdi hâşıl-ı ma’nâ resûl-i ekrem ‘aleyhi’s-selām hazretleriniñ mübârek ṭamarları istivâ üzere uzanmış idi demek ola yāḥud rivāyet-i şâniyye muvâfiķaten mübârek iki sâķları ve sā’idler i istivâ üzere mûmtedler idi demekdir. Ve *ḥumṣâ’l-aḥmeṣaynide ḥumṣân* feth-i ḥâ-yı mu’ceme ve sükûn-ı mîm ve feth-i şād-ı mühmele ile mütecâfi ‘anî’l-arz ve mürtefi’ ma’nâsına olup aṣlında ḥumṣân idi.⁵⁴ Aḥmeṣayna izâfetle nûn sâķıṭ oldu ve *aḥmeṣayn* feth-i hemze ve sükûn-ı ḥâ-yı mu’ceme ve feth-i mîm ve şād-ı mühmele ile aḥmer vezninde bâṭın-ı ḳadem ma’nâsına olan aḥmeṣiñ teṣniyesidir. Lâkin ḥumṣânıñ aḥmeṣayna izâfeti aḥmeṣayn ma’nâ-yı mezkûr üzere bâķi ḳaldüğünü beyân içündür. Zîrâ

[N.26a] gâḥice ayakdan muṭlak yeri *velyu ve mücâviz* olana da aḥmeṣü’l-ḳadem ıtlâķ olunmağla ta’yîn-i murâd içün muzâf olmuṣdur. Yohsa irtifâ’da mübâlağadan ötüri muzâf degildir. Nitekim İbn A’râbî zâhib olup tefsîr eylemişdir. Zîrâ vasaṭ-ı ḳadem ziyâde irtifâ’ ile mürtefi’ olmayup ve esfeline de müstevî olmaduğı vaḳtde aḥsen olup ‘aksi mezmûmdur. İmdi hâşıl-ı ma’nâ resûl-i ekrem ‘aleyhi’s-selām [İ.17a] hazretleriniñ mübârek ḳadem-i şerîfleriniñ vasaṭında olan mevzi’ ḳaçan meṣy buyururlar idi yere mess itmeyüp vech-i maḥmûd üzere ‘alâ ṭarîķi’l-i’tidâl mürtefi’ oldu demekdir. Ve *mesîḥa’l-ḳademeyni yenbû* ‘anhume’l-mâ’da olan *mesîḥ* mîmiñ fethi ve sîn-i mühmeleniñ kesri ve yâ-yı taḥtiyye-i sâkine ve ḥâ’-i mühmele ile mervîdir. Ammâ zamm-ı mîm ve şîn-ı mu’ceme kitâbeti taḥrîf-i nessâḥdır dinildi veyāḥud ‘adem-i taḥrîf üzere ḥafîfî’l-meṣy demek ola ve lâkin muṣannif-i merḥûmuñ tefsîrleri üzere mübârek

[N.26b] ḳadem-i şerîfleri emlesler idi demekdir ya’nî hem-vâr olup iṣtikâķ ve anıñ emsâli nesne yok idi demekdir ve *yenbû* feth-i yâ-yı taḥtiyye ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı yâ-yı muvaḥḥede ile fi’l-i muzâri’dir nebâdan. Ma’nâsı yertefi’ yāḥud yaḥrucudur. Lâkin mecâzen murâd ol ḥabîb-i muḥterem ‘aleyhi’s-selām hazretleriniñ mübârek kademeyn-i şerîfeynlerine şu dökülse ol şu kademeyn-i şerîfeynden sür’at üzere seyelân ider ve işlar demekdir. Vallāhu a’lem. Ve *izâ zâle zâle taḳallu’anda izâ* zarfdır. Ma’nâ-yı ṣarṭa cevâb kelime-i zâle-i şâniyyedir ve zâle kelimeleri fi’l-i mâzîlerdir. Biri ṣarṭ ve biri cezâdır. Fâ’illeri râci’dir hazret-i resûl ‘aleyhi’s-selâma ve maṣdarları zamm-ı zâ-yı mu’ceme ve feth-i vâv ile züvâl gelür te’ennî ve tebaḥtur ile meṣy ma’nâsına ve lafz-ı *taḳallu’an* feth-i tā-yı fevķiyye ve feth-i kâf ve zamm-ı lâm-ı müṣeddede ile bâb-ı tefe’ulden maṣdar olup ma’nâsı ayağı ḳuvvet ile ḳaldırup başmağadır ve ba’zı rivāyetde *izâ meṣâ taḳalla’a*

[N.27a] vâķi’ olmuṣdur. İmdi hâşıl-ı [İ.17b] ma’nâ resûl-i ekrem ‘aleyhi’s-selām hazretleri mübârek ḳadem-i şerîflerin ḳaldırup taḳayyüd ve teṣebbüt ve te’ennî üzere yürürler idi demekdir. Vallāhu a’lem.⁵⁵ Ve dağı *yaḥṭū tekeffuende yaḥṭū* fi’l-i muzâri’ olup ḥaṭveden müṣṭaḳdır. Zâmîr-i fâ’il hazret-i resûl ‘aleyhi’s-selâma râci’dir. *Ḥaṭve* ise adım ma’nâsına ve

⁵¹ fethi ve bâ-yı N/İ nüshasında bu kısım silik.

⁵² murâd N/İ’de yok.

⁵³ rivāyeteyn ile N/rivāyet İ.

⁵⁴ ḥumṣân idi N/ḥumṣân İ.

⁵⁵ Vallāhu a’lem N/İ nüshasında yok.

tekeffu'en lafz-ı feth-i tâ-yı fevkiyye ve kâf ve zamm-ı fâ ile tefe'ul bâbindan maşdardır. Lâkin âhiri hemze ile kırâ'at olunur ise 'ayne'l-fi'l olan fâ maẓmûm olur. Nazîri tekaddümdir ve eger yâ-yı tahtiyye ile kırâ'at olunur ise fâ meksûr olur. Nazîri tesemmîdir. Zîrâ mu'tellü'l-âhir olan maşdarlar bu vech üzeredir. Ammâ ma'nâ iki hâlde de müttehiddir. Ma'nâsı *senene*, meşye meyl ve aña kaşddır diyü zîkr eylediler. Hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleri sa'adetle meşy buyursalar önlerine meyl üzere meşy buyururlar idi demekdir ve dahı *yemşî hevnen*de *yemşî*

[N.27b] fi'l-i muzâri'-i ma'lûm olup fâ'il-i müstekinni râ'ci'dir hazret-i resûl 'aleyhi's-selâma ve *hevn* feth-i hâ ve sükûn-ı vâv ile lîn ü rıfık⁵⁶ ma'nâsınadır. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleri lîn ve rıfık ya'nî te'ennî ile yürürler idi demekdir. Ve *zerî'a'l-mişyete* *zerî'* feth-i zâl-ı mu'ceme ve kesr-i râ-yı mühmele ile kadîr veznindedir. Mâba'dında olan el-mişyeti lafzına muzâfdır ve *mişyeti* kesr-i mîm ve sükûn-ı şîn-ı mu'ceme ve feth-i yâ-yı tahtiyye ile nev'-i mine'l-meşy demekdir. Ya'nî resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleriniñ hañvât-ı şerîfeleri vâsî' olup meşyde 'adem-i sür'atleriyle [İ.18a] bile meşy-i şerîfleri meşy-i serî'a mu'âdil olup belki fâyık olurdu⁵⁷ demekdir. Vallâhu a'lem. Ve *ke'ennemâ yenhañtu min şabebe*nde *yenhañtu* infi'âl bâbindan muzâri' olup inhiñâtıdan müştakdır ve *inhiñât* ise aşğa inmek ma'nâsınadır ve *şabebe* feth-i şâd-ı mühmele ve bâ-yı ulâ ile iniş demekdir *mânhañdara mine'l-arzi* ma'nâsına. İmdi

[N.28a] hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleri vaqt-i meşylerinde güyâ ki mekân-ı 'âliden nüzûl buyururlardı. Zîrâ mekân-ı 'âliden inmede sür'at olur. Sühûlet ile bile ve bunda ke'ennemâ buyuruldı. Zîrâ hañikatde inhiñâr yokdur. Lâkin sür'at ve sühûletde münhañdir gibi idiler demekdir. Vallâhu a'lem. Ve dahı *ve izâ iltefete iltefete cemî'* anda iltifât yemneten ve yesreten naẓar eylemege dirler. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleri halflerine sa'adetle naẓar buyurmak murâd-ı şerîfleri olduğı vañtde mübarek 'unğ-ı şerîflerin dönderüp naẓar buyurmazlardı. Belki cemî'-i beden-i mübarekleriyle dönüp naẓar buyururlardı. Zîrâ evvelki hıffeti müş'irdir diyü taşriñ eylediler. Ve *hâfîza't-ğarfi*de *hâfîz* feth-i hâ-yı mu'ceme ve kesr-i fâ ile ism-i fâ'il olup hıfzdan müştakdır ve *hâfîz* *ğarfi* feth-i ã-yı mühmele ve sükûn-ı râ-yı mühmele ile 'inde'n-naẓar göz kağın depretmege dirler tañrîk-i cûfun gibi ve gâh 'ayn

[N.28b] kendi murâd olur *ke kavlihi te'âlâ "lâ yerteddu ileyhim ãarfuhum"*⁵⁸ ey 'aynuhum. Lâkin bu mañamda murâd ma'nâ-yı şânîdir ya'nî ãarf-ı muñlak 'ayn ma'nâsına olmağdır. Nitekim İbn Ebî Hâle rañiyallâhu 'anh hazretleri hâfîza't-ğarfi [İ.18b] lafzını tefsîr murâd itdüklerinde *naẓaruhu fi'l-arđi añvelu min naẓarihi fi's-semâ'i* buyurdukları te'yîd ider. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleriniñ cânib-i süfle naẓar buyurmaları cânib-i 'ulve naẓar buyurmalarından ekşer idi huşû' ve tevâzû' vañarlarına binâ'en ve *cullu naẓarihi'l-mulâhañatuda* lafz-ı *cullu* cîmiñ zamm ve lâmiñ şeddesiyle mu'azzam ve ekşer ma'nâsınadır ve mülahaza gözün kulak ãarfına olan ucuyla bakmağadır, nitekim burun ãarfına olan ucuyla naẓara mümâvağa dindüğü gibi. İmdi hâşıl-ı ma'nâ resûl-i ekrem 'aleyhi's-selâm hazretleri te'eddüben ve hayâen ve vañâren mübarek 'ayn-ı pür-enverleriniñ ãarfiyla naẓar buyururlardı demekdir. Ve *yesûku*

[N.29a] *aşhâbehûda yesûk* fi'l-i muzâri'-i ma'lûmdur. Fâ'ili olan zamîr müstetir-i râci'dir hazret-i server-i kâ'inâta ve mef'ûl *aşhâbehû* kelimesidir ve cümle-i *yesûku* hâldir kelime-i kâne-i mütekaddimeniñ fâ'ili olan lafz-ı resûlullâhdan yâñud *cullu naẓarihide* naẓarîñ muzâfun ileyhi olan zamîr-i mecrûrdan. İmdi hâşıl-ı ma'nâ demekdir ki hazret-i resûl-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem aşhâb-ı zevî'l-iñtirâmıların bi-rummetihim emâmlarına sevğ idüp kendüleri sa'adetle cümleñiñ halfinde meşy buyurup kendü zâñr-ı şerîflerinde yürür bir añadı terk itmezler idi. Belki zâñr-ı şerîflerin melâ'ikîn-i kirâma tañliyye buyurup *hallû zâñrî li'l-melâ'iketi*⁵⁹ hadîş-i şerîfini buyururlar idi ve dahı *ve yebde'u men lekiyehû bi's-selâmi* cümlesi de cümle-i *yesûkuya* ma'tûfdur ve kelime-i *yebde'u* bed'den fi'l-i muzâri'dir [İ.19a] fâ'ili zamîr-i müstetir râci'dir resûlullâh 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm hazretlerine ve *men* feth-i mîm ile men-i

[N.29b] mevşûle yâñud mevşûfedir ve mef'ûldür *yebde'u* fi'linden ve *lekiyede lekiye* 'alime vezninde fi'l-i mâzîdir fâ'ili tañtında müstetir olan zamîrdur ki râci'dir sulñân-ı kâ'inât⁶⁰ hazretlerine ve zamîr-i bâriz-i mef'ûl olup râci'dir men kelimesine ve bi's-selâmi müte'alliğdır *yebde'u* kelimesine ve *selâmi* feth-i sîn-i mühmele ile ism-i maşdar olup teslimiñ ismidir. Nitekim kelâm-ı teklîmiñ ismi olduğı gibi ve ma'nâsı selâmet ile du'âdır ve dahı tañiyyatu ehl-i cennetdir ve Allâhu 'azîmü's-şânîñ esmâ-i şerîfelerinden bir ism-i şerîfdir ve bu mañamda selâm *inne'llâhe ma'ake ve muñtali'un*

⁵⁶ Metinde rıfık şeklinde harekelenmiştir.

⁵⁷ olurdu N/olur İ.

⁵⁸ Bakışları bir noktaya sabitlenmiş (*Kur'ân Yolu*, 07 Şubat 2025, el-İbrahim, 14/43).

⁵⁹ Önümden yürüyün, arkamı meleklere bırakın.

⁶⁰ Sulñân-ı kâ'inât N/Sulñân-ı kevneyn İ.

‘aleyke⁶¹ ma’nāsına olmak da cā’izdir ve selām ile bed’ bi’l-ittifāk sünnetdir vācib degildir. Vücübına zehāb kavı-i za’if olup mu’teddun bihi degildir. Lākin redd[i] küll-i aḥad üzerine farz-ı kifāyedir. Ya’nī edā-i ba’z ile ba’zı āherden farziyyeti sākıt olur. İmdi ḥāşıl-ı ma’nā peygamber ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām ḥazretleri gerek

[N.30a] ṭurukda ve gerek ğayrıda⁶² mülākī oldukları kimesnelere selām ile bed’ buyururlar idi. Anıñ-içün ki sünnet olan ekber, aşğara⁶³ selām virmek imiş ümmete ta’lîmden ötürü. Vallāhu a’lem.

Elḥamdulillāhi ‘ale’l-itmāmi ve’s-şalātu ve’s-selāmu ‘alā seyyidi’l-enām ve ‘alā ālihi ve aşḥabihī’llezīne hum ḥumātu’d-dīni ve’l-aḥkām mā’şunnifa zübürün ve ḳurı’e kutubun fi’l-İslām. Ve ba’du fe yekūlu mü’ellifihū ve kâtibihū efkaru’l-verā ve ed’afu men meşā fevka’ş-şerā ḳad temme hāze’ş-şerḥu’l-cemīlu bi-luṭfillāhi’l-meliki’l-celīli fi’l-yevmi’t-tāsi’ min ramazāni’l-mübārek li-seneti ‘işrine ve mi’etin ve elfin [1120/1708-09] min hicreti men lehu’l-‘izzu ve’s-şerefu mette’ena’l-lāhu bi-şefā’atihi’l-kubrā ve ḥaşernā taḥte rāyetihī’l-‘uzmā innehu veliyyu’l-velā’i ve semī’u’d-du’ā’i temme.

Sonuç

Ahmed bin Receb el-İstanbulî hakkında bilinenler, onun Atik Ali Paşa Medresesinde müderris olarak görev yaptığı; *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr*, *Risâle-i Zelzele* ve *Tercüme-i Târîh-i Aynî* adlı üç eseri olduğu ve 1139/1726-27 yılında vefat ettiği bilgisinden ibarettir. *Risâle-i Zelzele* 1131/1719 yılında İstanbul’da meydana gelen deprem üzerine yazılmış mensur bir eserdir. *Tercüme-i Târîh-i Aynî*, *Târîh-i Aynî*’den yapılmış bir tercümedir. Bu çalışmanın konusu olan *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr* ise mensur bir hilyedir.

Ahmed bin Receb, *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr*’ı bazı dostlarının isteği üzerine 1117/1705 yılında kaleme almış ve eserini devrin padişahı III. Ahmed’e sunmuştur. Esere muhteva açısından bakıldığında Ahmed bin Receb’in Hz. Peygamber’in hilyesine bakmanın faydalarını sıraladıktan sonra Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Hatice’den bahsettiği ve konuyu Hz. Peygamber’in şemailini çok güzel anlatmasıyla bilinen Hz. Peygamber’in üvey oğlu Ebî Hâle’ye getirdiği görülür. Ahmed bin Receb daha sonra Hz. Peygamber’in uzuvlarının tasviri ile ilgili rivayetleri tek tek şerh eder. Bu sebeple bazı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında eserin bir Osmanlı tarihi ya da dünya tarihi olarak gösterilmesi yanlıştır.

Eserin süslü bir dille Allah’a hamd ve peygambere salât ile başlayıp sebep-i telifle devam etmesi ve ardından Hz. Peygamber’in uzuvlarıyla ilgili rivayetlerin tek tek açıklanması durumu, diğer mensur hilyelerde de görülmektedir. Ancak diğer mensur hilyelerle karşılaştırıldığında eserde şu farklılıklar dikkat çeker: Mensur hilyelere edebî bir hüviyet kazandıran ve pek çok mensur hilyede görülen manzumelere *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr*’da rastlanmaz. Giriş bölümü hariç, eserde seciler bulunmaz. Hz. Peygamber’in herhangi bir uzvu anlatılırken benzetmelere ya da bazı övgü sözlerine başvurulmaz. Bununla birlikte rivayetlerde yer alan kelimeler, kaynak belirtilerek tek tek gramer bakımından incelenir ve bu şekilde kelimenin rivayet içindeki tam anlamı tespit edilmeye çalışılır. Eserde sık sık devrik cümleler kullanılır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Ahmed bin Receb’in edebî bir kaygı gütmeyeceği, bu sebeple *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr*’ın edebî yönünden çok, ilmî yönünün ön planda olduğu söylenebilir.

Gerek manzum gerekse mensur hilyelerde eserin genellikle Hz. Peygamber’in peygamberlik mührü ile ve ona ait birkaç güzel davranış şekliyle bitirildiği görülürken *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr*’da, Hz. Peygamber’in peygamberlik mührü ile bazı güzel davranışlarına yer verilmemiştir. Ayrıca *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr*’da hilyeye bakmanın faydaları bahsi, manzum hilyelerde üzerinde önemle durulan ancak mensur hilyelerde pek rastlanmayan diğer farklı bir durumdur.

Bu çalışmayla hakkında fazla bir bilgi olmayan Ahmed bin Receb el-Kostantinî’nin bilinen üç eserinden biri olan *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyeti’l-Muhtâr*’ın Latin harfli metni ortaya konmuş ve eserin mensur hilye tercüme ve şerhleri içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

⁶¹ Muhakkak ki Allah, seninle birlikte ve senden haberdardır.

⁶² ğayrıda N/ğayrı yerde İ.

⁶³ ekber, aşğara N/şagîr ü kebîre İ.

Kaynakça

- Ahmed bin Receb el-İstanbulî. *Nüzhetü'l-Ahyâr fî şerhi Hilyeti'l-Muhtâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 453, 2a.
- Akın, Lemi. "İlk Müstâkil Deprem Kitabı: Risâle-i Zelzele". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 44 (2011), 1-81.
- Algül, Hüseyin. "Hind b. Ebû Hâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/64. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Canan, İbrahim. "Enes b. Mâlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/234-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Cebecioğlu, Ethem. "İbnü'l-A'râbî, Ebû Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/493. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ceylan, Ömür. "Şerh, Türk Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/565-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Cunbur, Müjgan. "Ahmed (?-1727)". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. 1/152. Ankara: AKMB Yayınları, 2002.
- Demirci, Muhsin. "Herevî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/220-221. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "İbnü'l-A'râbî, Ebû Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Akkirmânî Muhammed b. Mustafa'nın Mensur Hz. Muhammed Hilyesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)* 54 (2022), 167-197.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Sa'dî'nin Tercüme-i Hilye-i Şerîf Adlı Mensur Eseri". *Akademik Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2023), 2346-2373.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Şeyh Emîr Tarikatçı'nın Hilyesinden Hareketle Mensur Hilyelere Genel Bir Bakış". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)* Prof. Dr. Âdem Ceyhan'a 60. Yaş Armağanı 7/2 (2024), 461-478.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Vahdî İbrâhîm Efendi'nin Terceme-i Hilye-i Şerîf Adlı Mensur Eseri". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 20 (2024), 1-28.
- Eren, Mehmet. "Ümmü Ma'bed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Fidan, İbrahim. "Yahya es-Sarsârî ve Şiirlerindeki Hz. Peygamber İmgesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (2020), 267-295.
- Işık, Emin. "İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kandemir, M. Yaşar. "eş-Şifâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/134-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Koçkuzu, Ali Osman. "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 07 Şubat 2025. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>
- Mengi, Mine. *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Sakallı, Talat. "İbn Battâl el-Kurtubî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/360-361. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Şemseddîn Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317.
- Tatçı, Mustafa-Kurnaz, Cemal. *Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri*, III. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000.
- Uzun, Mustafa. "Hilye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/44-47. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.